

B 4a

WALT

81065

BMS001003930
S1065
Grijze Literatuur

**BEELDENDE KUNSTENAARS
IN
ZUID-HOLLAND**

dr. E. Boekmanstichting
Bibliotheek

dr. E. Boekmanstichting
Bibliotheek

-- JAN. 1975

dr. E. Boekmansichting
Bibliotheek

B 4a
WALT
212.3
213.3

Stichting Culturele Raad

van Zuid-Holland

POSTBUS 2869 / OUDE DELFT 169 / TELEFOON 015-141681 / POSTREKENING 264712

BEELDENE KUNSTENAARS IN ZUID-HOLLAND.

maart 1974

Rapporteur: Drs. J. Walter.

INHOUD

I. <u>Verantwoording</u>	
a. doel van het onderzoek	1
b. verzameling adresmateriaal	1
c. het begrip beroeps beeldend kunstenaar	2
d. de respons	2
e. representativiteit	3
II. <u>Demografische gegevens</u>	
a. geslacht	4
b. leeftijd	5
c. burgerlijke staat	5
d. slotopmerkingen	6
III. <u>Beoefening beeldende kunst als hoofd- en nevenberoep</u>	
a. inleiding	8
b. beeldende kunst als hoofdberoep	8
- vrije beroepsbeoefening	10
- loondienst	11
c. nevenberoep als niet-beeldende kunstenaar	12
d. beeldende kunst als nevenberoep	14
e. hoofdberoep van part-time beeldende kunstenaars	15
f. slotopmerkingen	16
IV. <u>Inkomen als beeldende kunstenaar</u>	
a. inleiding	17
b. inkomen uit beoefening beeldende kunst (hoofd- beroep)	19
c. inkomen naar geslacht en burgerlijke staat	22
d. inkomen naar leeftijd	24
e. beeldende kunstenaars regeling (BKR)	25
f. slotopmerkingen	27
V. <u>Materiële werkcondities</u>	
a. ateliersituatie	28
b. belemmeringen in de beroepsuitoefening	32
c. verzekering geneeskundige risico's	35

VI. <u>Beeldende kunstenaars en samenleving</u>	
a. inleiding	36
b. vormgeving aan het leefmilieu	37
c. sociaal-cultureel vormingswerk	43
VII. <u>Lidmaatschap organisaties</u>	
a. beroepsverenigingen	46
b. plaatselijke of regionale verenigingen	47
c. bestuursfuncties	49
VIII. <u>Wensen en problemen</u>	
a. suggesties beeldende kunstenaars	50
b. werkplan	51
IX. <u>Samenvatting van de voornaamste punten</u>	55

Bijlagen

Bijlage I. Regio indeling beeldende kunsten.

Bijlage II. In Zuid-Holland gevestigde plaatselijke en regionale verenigingen van beeldende kunstenaars.

Bijlage III. Taak en samenstelling Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland.

I VERANTWOORDING.

a. Doel van het onderzoek.

Najaar 1972 werd door het Overleg Beeldende Kunst van de Culturele Raad van Zuid-Holland een inventariserend onderzoek gehouden onder de beeldende kunstenaars in Zuid-Holland. Het doel van het onderzoek was tweeledig:

1. verkrijgen van inzicht in de maatschappelijke positie van de Zuidhollandse beeldende kunstenaars
 - de financiële positie van de beeldende kunstenaars
 - de wijze waarop beeldende kunstenaars hun creatieve capaciteiten dienstbaar maken.
2. verkrijgen van gegevens, die aanknopingspunten bieden voor beleidsmaatregelen, zoals:
 - inventarisatie van belemmeringen in de beroepsuitoefening door ontbreken van b.v. bepaalde vakkennis, materialen, apparatuur e.d.
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die bereid zijn mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw, landschapsbouw;
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die bereid zijn mee te werken in het kader van het sociaal-cultureel vormingswerk;
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die een atelier/atelierwoning zoeken;
 - inventarisatie van overige problemen, waaraan volgens de Zuidhollandse beeldende kunstenaars aandacht geschonken dient te worden, alsmede
 - bieden van gelegenheid aan de Zuidhollandse beeldende kunstenaars zich uit te spreken over het voorstel tot nieuwe samenstelling van het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland.

b. Verzameling adresmateriaal.

Aan alle beeldende kunstenaars in Zuid-Holland, wier naam en adres bij de Culturele Raad bekend waren (1578), werd een vragenlijst toegezonden. De namen van de beeldende kunstenaars - inmiddels aangegroeid tot een lijst van ruim 1700 - waren voornamelijk verzameld via de gemeentesecretarieën: de gemeenten werd gevraagd naam en adres op te geven van de in de gemeente woonachtige beroepsbeeldende kunstenaars.

c. Het begrip beroeps beeldend kunstenaar.

In het rapport is een zeer brede omschrijving van de beoefening van de beeldende kunst gehanteerd, n.l. al die activiteiten, waarbij de capaciteiten op het gebied van beeldende vormgeving worden ingezet. Onder beeldende kunstenaars worden dus niet alleen verstaan degenen, die slechts scheppend bezig zijn op hun atelier, maar ook zij, die (daarnaast) werkzaam zijn als tekenleraar, cursusleider beeldende expressie, ontwerper, adviseur e.d.

Zoals gezegd werd het onderzoek gericht op de beroeps beeldende kunstenaars. Alhoewel bij de verzameling van het adresmateriaal werd gevraagd om een opgave van de beroeps beeldende kunstenaars leek het wenselijk het aanleggen van het criterium al of niet beroeps kunstenaar uiteindelijk aan de kunstenaars zelf over te laten. In de vragenlijst kon men dan ook invullen of men zich al dan niet als zodanig beschouwde. Respondenten, die zichzelf als amateur beschouwden, werden derhalve uit het bestand gelicht.

d. De respons.

In totaal werden 557 vragenlijsten (35 %) terug ontvangen. Van deze 557 vragenlijsten waren er 3 niet bruikbaar voor verwerking, terwijl 24 respondenten zichzelf beschouwden als amateur beeldend kunstenaar. Aangezien het onderzoek gericht is op de beroeps beeldende kunstenaars, werden deze exemplaren uit het bestand gelicht. Tabel I geeft een overzicht van de verzonden, terug ontvangen en verwerkte vragenlijsten naar regio. Zuid-Holland is verdeeld in zes regio's, te weten de regio Den Haag, Rotterdam, Delft, Dordrecht, Gouda en Leiden. De regioindeling werd gemaakt op grond van de bestaande concentraties van beeldende kunstenaars, verspreid over de provincie, waarbij mede werd aangesloten bij de indeling der "regionale gewesten" in de nota Gewestvorming Zuid-Holland (1972), bijlage 6. De regio's zijn in kaart gebracht op bijlage I.

Tabel I. Overzicht enquêtemateriaal.

regio	aantal verzonden vragenlijsten	aantal ontvangen vragenlijsten	aantal antwoorden amateurs	aantal verwerkte antwoorden	respons beroepsbeeldende kunstenaars in procenten
Den Haag	628	177	-	176	28.0
R'dam	464	147	3	144	31.0
Delft	90	45	2	43	47.8
Dordrecht	193	83	12	70	36.3
Gouda	71	50	1	48	67.6
Leiden	132	55	6	49	37.1
totaal	1578	557	24	530	33.6

e. Representativiteit.

Het is de vraag in hoeverre de antwoorden (éénderde van het totale bestand beeldende kunstenaars) representatief geacht kunnen worden. Het is n.l. denkbaar dat een vertekening optreedt, doordat juist die beeldende kunstenaars aan het onderzoek hebben meegewerkt, die:

- a. tot de jongere generatie van beeldende kunstenaars behoren;
- b. sociaal-economisch zwak staan en door het onderzoek verbetering van hun positie verwachten;
- c. lid zijn van een organisatie, die vertegenwoordigd is in het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland;
- d. zelf op een of andere manier betrokken zijn bij het beleid ten aanzien van de beeldende kunsten;

Allereerst zij opgemerkt dat een respons van een derde - er werd geen rappel verzonden - enigszins aan de lage kant is. Ook kunnen de uitkomsten van de verschillende regio's niet met elkaar worden vergeleken, omdat de aantallen antwoorden per regio te zeer verschillen. Gesteld mag worden, dat oververtegenwoordiging van de jongere generatie minder waarschijnlijk is (zie blz. 5). De respondenten bestaan voornamelijk uit beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als vrij beroep uitoefenen

en (derhalve) tot het financieel zwakke deel der beeldende kunstenaars behoren (zie blz. 10 en 21). Tevens kan worden gesteld dat oververtegenwoordiging plaats vindt van respondenten, die lid zijn van een in het Overleg BKZH vertegenwoordigde organisatie (blz. 46). Ook kan worden gesteld, dat de respondenten meer dan het gemiddelde zelf op een of andere wijze betrokken zijn bij het beleid ten aanzien van de beeldende kunsten (zie blz. 50). Het is onbekend of en zo ja, op welke aspecten de oververtegenwoordiging van laatstgenoemde categorieën van invloed zou kunnen zijn.

Op grond van het bovenstaande kan worden gesteld, dat de uitkomsten vooral betrekking hebben op de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als vrij beroep uitoefenen. Van volmaakte representativiteit kan derhalve niet worden gesproken, hetgeen echter geenszins problematisch is. Immers, het onderzoek is als inventariserend onderzoek opgezet om inzicht te krijgen in knelpunten en wensen. De antwoorden van 530 beeldende kunstenaars leveren voldoende materiaal om concrete probleemvelden te beschrijven en maatregelen ter zake te nemen. Aangezien de vrije beroeps-beoefenaren de meest kwetsbare groep vormen, kunnen de resultaten van het onderzoek zeer bevredigend worden genoemd.

II DEMOGRAFISCHE GEGEVENS.

a. Geslacht.

Tabel II geeft een overzicht van de respondenten naar geslacht.

Tabel II. Beeldende kunstenaars naar geslacht.

geslacht	abs	%
man	410	77.3
vrouw	120	22.7
totaal	530	100

De verhouding mannelijke-vrouwelijke beeldende kunstenaars n.l. 77 % resp. 23 % geeft geen grote afwijking te zien van de gemiddelde verhouding bij de beroepsbevolking. Het percentage vrouwelijke leden van de beroepsbevolking van 20 jaar en ouder ligt iets hoger, n.l. op 28,6 % *).

b. Leeftijd.

Tabel III geeft een overzicht van de respondenten naar leeftijd. Bij het ontbreken van inzicht in de leeftijdsopbouw van het totale kunstenaarsbestand, kan dit overzicht slechts worden vergeleken met de opbouw van de totale beroepsbevolking. Oververtegenwoordiging van de jongere generatie beeldende kunstenaars in het onderzoek lijkt niet waarschijnlijk.

Tabel III. Beeldende kunstenaars naar leeftijd.

Leeftijd	abs	%	Ned. beroepsbevolk. in % **)
geboren vóór 1920	98	18.5	21
1920-1940	196	37.0	30
1940 en later	224	42.3	49
geen antwoord	12	2.2	-
totaal	530	100	100

c. Burgerlijke staat.

De gegevens over de burgerlijke staat werden alleen berekend voor de (465) kunstenaars met beeldende kunst als hoofdberoep. (Tabel IV). Opvallend is, dat het aantal gehuwde beeldende kunstenaressen niet veel

*) Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) Statistisch Zakboek 1972, blz. 76, tabel 5.

***) berekend op grond van: CBS, Statistisch Zakboek 1972, blz. 6, tabel 4.

groter is dan het aantal ongehuwden. Opvallend hoog is ook het aandeel "onbekend" op deze vraag.

Tabel IV. Beeldende kunstenaars naar burgerlijke staat (beeldende kunst als hoofdberoep).

	man		vrouw		totaal
	abs	%	abs	%	
gehuwd	216	57.4	41	46.1	257
ongehuwd	66	17.6	38	42.7	104
onbekend	94	25.0	10	12.2	104
totaal	376	100	89	100	465

d. Slotopmerkingen.

Alhoewel enigszins buiten het kader van het onderzoek(-smateriaal) volgen hieronder enkele aantekeningen betreffende de "recruterings" van beeldende kunstenaars. Zoals verwacht kan worden, zijn sociaal-economische en sociaal-culturele omstandigheden van invloed op het "ontstaan" van beeldende kunstenaars. In dit verband worden genoemd de invloed van het geslacht c.q. de traditionele rolverdeling tussen man en vrouw alsmede het milieu van herkomst.

Terwijl bij het kunst- en kunstnijverheidsonderwijs de verhouding mannen:vrouwen nagenoeg gelijk is n.l. 56 % : 43 % *) blijkt uit ons onderzoek dat deze verhouding in de latere periode der beroepsuitoefening 77 % : 23 % bedraagt. De druk der omstandigheden is kennelijk van dien aard, dat, wat wel eens de "natuurlijke noodzaak" tot het beoefenen van de beeldende kunst wordt genoemd, bij de vrouwelijke beeldende kunstenaars moet worden omgebogen. Tenzij men ervan uitgaat, dat deze groep vrouwen van hun bestemming is vervreemd, zou men de vraag kunnen stellen, of de "natuurlijke roeping" tot het beoefenen van de beeldende

- kunst -

*) CBS, Statistisch Zakboek 1972, blz. 59, tabel 8.

kunst bij de mannelijke beeldende kunstenaars ook niet minder noodwendig is dan wel eens wordt beweerd.

Ook het sociaal milieu is van invloed op de recruitering van beeldende kunstenaars. Uit tabel V blijkt een duidelijke oververtegenwoordiging van de hogere beroepsgroepen en een ondervertegenwoordiging van kunstenaars, voortgekomen uit het milieu van de handarbeiders. Gesteld kan dan ook worden dat naast natuurlijke factoren (aangeboren aanleg) sociale factoren (cultuurpatroon en economische positie van ouderlijk milieu) van invloed zijn op de beroepskeuze van beeldend kunstenaar. Ook in deze sector blijkt ongelijkheid van kansen voor de leden uit de verschillende sociale milieus te bestaan. Overigens zij met nadruk opgemerkt, dat de gegevens van tabel V alleen de kunstenaars betreffen met een voltooide vakopleiding. Zij, die deze opleiding niet hebben voltooid, op een andere wijze een opleiding hebben genoten of autodidact zijn, komen in deze gegevens niet voor.

Tabel V. Beeldende kunstenaars (abituriënten kunstonderwijs 1965-1967) naar milieu van herkomst in percentages *).

beroepsgroepen	m.	v.	Ned. bevolking
hogere beroepsgroepen	17	39	9
zelfst. middenstand			
boeren	23	19	19
hoofdarbeiders	43	36	33
handarbeiders	17	6	39
totaal	100	100	100

*) Onderzoek werkringkeuze abituriënten kunstonderwijs 1965-1967, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk uitgevoerd door de Nederlandse Stichting voor Statistiek, januari 1972, blz. 1. Hierna: Abituriëntenonderzoek genoemd.

III. BEOEFENING BEELDENDE KUNST ALS HOOFD- EN NEVENBEROEP.

a. Inleiding.

Tabel VI laat zien dat 88 % der respondenten de beeldende kunst als hoofdberoep beoefent en 12 % als nevenberoep. Criterium hierbij is de werktijd, die aan de beeldende kunst wordt besteed. Bedraagt deze meer dan 50 %, dan wordt de beeldende kunst tot hoofdberoep gerekend; bedraagt deze minder dan 50 %, dan wordt deze activiteit als nevenberoep aangemerkt. Hierboven werd reeds uiteengezet, dat onder de beoefening van de beeldende kunst al die werkzaamheden worden verstaan, waarbij de capaciteiten op het gebied van de beeldende vormgeving worden ingezet. Het betreft dus niet alleen het schepend bezig zijn op het atelier, maar ook de werkzaamheden als tekenleraar, ontwerper, adviseur e.d.

Tabel VI. Beroeps beeldende kunstenaars naar hoofd- en nevenberoep.

	abs	%
hoofdberoep	465	87.7
nevenberoep	65	12.3
totaal	530	100

b. Beeldende kunst als hoofdberoep.

Gevraagd werd of de beeldende kunst als vrij beroep wordt beoefend (werken voor de vrije markt, BKR, geven van privé-lessen e.d.) of in loondienst (ontwerper, docent e.d.). Tabel VII geeft een overzicht van deze twee wijzen van beroepsuitoefening. Uit deze tabel blijkt dat tweederde van onze respondenten (67 %) de beeldende kunst uitsluitend als vrij beroep beoefent, 7 % uitsluitend in loondienst (tekenleraar e.d.) en 26 % door middel van beide vormen in het levensonderhoud tracht te voorzien. Soortgelijke uitkomsten zijn te vinden in een onderzoek dat door het Centraal Orgaan voor Scheppend Ambacht (COSA) werd gehouden *) (Tabel VII). Het reeds eerder genoemde

*) De sociaal-economische situatie van de creatieve ambachten en toegepaste kunst in Nederland, COSA, 1972, blz. 14.

abituriënten-onderzoek geeft een afwijking te zien van de door ons en door COSA verkregen gegevens (tabel VII).

Tabel VII. Beoefening beeldende kunst als vrij beroep, in loondienst of in combinatie (in procenten).

	CRZH	COSA	abituriëntenonderzoek	
			man	vrouw
vrij beroep	67	72	23	34
gedeeltelijk vrij beroep/ gedeeltelijk in loondienst	26	21	14	23
in loondienst	7	7	63	43
totaal	100	100	100	100

De aanvankelijke gedachte was, dat dit verschil zijn oorzaak zou vinden in het feit dat het abiturienten-onderzoek zich beperkt tot jongere kunstenaars (nagenoeg allen jonger dan 30 jaar). Deze zouden vooral in de beginperiode, na het verlaten van de academie, meer zijn aangewezen op het werken in loondienst. Het uitsluitend werken voor de vrije markt zou als inkomstenbron te riskant zijn. Toen wij echter uitzochten op welke wijze onze respondenten van \pm 30 jaar en jonger hun beroep uitoefenen, bleek, dat 72 % de beeldende kunst uitsluitend als vrij beroep uitoefent, 24 % uitsluitend in loondienst en 4 % door een combinatie van beide (zie tabel VIII).

Tabel VIII. Beoefening beeldende kunst als vrij beroep, in loondienst of in combinatie door beeldende kunstenaars tot \pm 30 jaar (in %).

	CRZH	Abituriëntenonderzoek	
		man	vrouw
vrij beroep	72	23	34
gedeeltelijk vrij beroep/ gedeeltelijk loondienst	4	14	23
in loondienst	24	63	43
totaal	100	100	100

De conclusie, welke hieruit kan worden getrokken is, dat de populatie uit ons onderzoek voornamelijk bestaat uit vrije beroeps beoefenaren. De conclusie wordt versterkt door de gegevens over de financiële positie uit het abiturienten-onderzoek, waaruit blijkt dat het vooral de vrije beroepsbeoefenaren zijn die een laag inkomen hebben. De gegevens uit ons onderzoek, het abiturienten-onderzoek en het COSA-onderzoek stemmen hierin overeen (zie hieronder blz. 21).

- Vrije beroepsbeoefening.

In ons onderzoek was geen vraag opgenomen naar de vorm, waarin de beeldende kunst als vrij beroep werd beoefend. Het abiturienten-onderzoek bevat daarentegen wel een overzicht van de functies, die de abiturienten met de beeldende kunst geheel of gedeeltelijk als vrij beroep, beoefenen (tabel IX) *)

Tabel IX. Functies van beeldende kunstenaars met beeldende kunst geheel of gedeeltelijk als vrij beroep (abituriënten).

	<u>mannen</u>	<u>vrouwen</u>
vrij (kunst) schilderen, tekenen, etsen	33 %	38 %
reclame-/(typo-)grafisch vormgever	31 %	14 %
beeldhouwer, (edel-)metaalvormgever, plastisch vormgever	17 %	17 %
binnenhuisarchitect	11 %	7 %
fotograaf	11 %	2 %
tekenaar, illustrator	8 %	7 %
cineast, (film-)regisseur	6 %	-
decorateur (incl. wandkleden etc.)	6 %	17 %
modevormgever	3 %	12 %
eigen winkel, bureau, bedrijf	3 %	7 %
industrieel ontwerper	3 %	-
typograaf, boekverzorger	0 %	2 %
overige werkzaamheden op beeldende kunst- sten-gebied	6 %	7 %
werkzaamheden <u>niet</u> op beeldende kunst- gebied	6 %	7 %
werkzaamheden niet opgegeven	-	5 %

*) Abiturienten-onderzoek, blz. 6.

- Loondienst.

Wanneer wordt bezien op welke gebieden de functies liggen, die door onze respondenten in loondienst worden verricht, dan blijkt vooral lesgeven voor te komen, zowel binnen het onderwijs als buitenschools, gevolgd door functies op het gebied van de toegepaste kunsten (Tabel X).

Tabel X. Beoefening beeldende kunst in loondienst naar functie (beeldende kunst als hoofdberoep).

functie	abs	%
docent/cursusleider	111 *)	70.7
ontwerper	20	12.7
illustrator	3	1.9
rondleidingen museum	2	1.3
overig	8	5.1
geen antwoord	13	8.3
totaal	157 *)	100

*) 2 dubbeltellingen

Ook uit het abiturienten-onderzoek blijkt, dat lesgeven bovenaan staat op de lijst van functies die door beeldende kunstenaars in loondienst worden verricht. Tabel XI geeft een overzicht van de functies in loondienst, zoals deze in het abiturienten-onderzoek zijn aangetroffen.

Tabel XI. Functies van beeldende kunstenaars (abituriënten) in loondienst. (in procenten)

	mannen	vrouwen
leraar	32	47
reclame-, grafisch vormgever	24	8
binnenhuisarchitect	10	4
modevormgever	1	10
tekenaar, illustrator	4	2
transport	71 %	71 %

	mannen	vrouwen
transport	71 %	71 %
decorateur, etaleur	5	0
industrieel ontwerper	4	0
fotograaf	3	0
cineast	2	0
therapeut/pedagoog	1	6
overige functies op kunstgebied	5	8
functies <u>niet</u> op kunstgebied	9	12
totaal	<u>100 %</u>	<u>100 %</u>

Ook uit de berekeningen van Welters *) kan eveneens worden afgeleid, dat de meeste (part-time) betrekkingen in loondienst liggen op het vlak van het onderwijs en de buitenschoolse vorming. Welters berekent dat van de 6.000 à 7.000 beeldende kunstenaars in Nederland ruim 900 werkzaam zijn als docent in het beeldend kunstvakonderwijs, + 1.000 in het algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (MAVO, HAVO en VWO) en eveneens + 1.000 in het voortgezet beroepsonderwijs en technisch onderwijs. Het aantal beeldende kunstenaars in part-time loondienst bij creativiteitscentra bedraagt + 1.200. Dit betekent dat + 4.100 beeldende kunstenaars met een functie in het onderwijs of de buitenschoolse vorming, hetgeen neerkomt op 60 à 70 % van het totale kunstenaars bestand.

c. Nevenberoep als niet beeldend kunstenaar.

Gevraagd werd of naast de beoefening van de beeldende kunst een beroep wordt uitgeoefend, waarin men niet als beeldend kunstenaar werkzaam is. Uit tabel XII blijkt dat 12 % een dergelijk nevenberoep uitoefent.

*) L.A. Welters, Loonbeleid en kultuurbeleid, in: Beleid en Maatschappij, 1973, no. 1, blz. 13.

Tabel XII. Nevenberoep, waarin niet werkzaam als beeldend kunstenaar (beeldende kunst als hoofdberoep).

	abs	%
wel nevenberoep	57	12.2
geen nevenberoep	384	82.6
geen antwoord	24	5.2
totaal	465	100

Het percentage functies buiten het gebied van de beeldende kunsten ligt in ons onderzoek hoger dan in het abiturienten-onderzoek. Komen onze gegevens op 12 %, het abiturienten-onderzoek geeft, zoals in de tabellen IX en XI valt te lezen, 6 % resp. 7 % bij mannen en vrouwen met beeldende kunst als vrij beroep en 9 resp. 12 % voor mannen en vrouwen met de beoefening van de beeldende kunst in loondienst.

Het uit noodzaak tot bijverdiensten verrichten van nevenwerkzaamheden buiten het intentionele hoofdberoep komt niet alleen bij beeldende kunstenaars voor; ook bij vele andere scheppende en herscheppende kunstenaars zoals schrijvers, vertalers, filmers, jazzmusici, acteurs, mimespelers en dansers treffen wij dit verschijnsel aan *)

Op de vraag uit welke overwegingen men ook als niet-beeldende kunstenaar werkzaam is, antwoordt iets minder dan de helft, dat dit uit financiële overwegingen geschiedt (tabel XIII). Opgemerkt zij, dat ook bij de respondenten, die de beeldende kunst als nevenberoep beoefenen, de financiële overwegingen de hoofdaanleiding zijn tot het vervullen van een ander beroep (zie hieronder blz. 16).

- Tabel XIII. -

*) L.A. Welters, Loonbeleid en kultuurbeleid, in: Beleid en Maatschappij, 1973, no. 1, blz. 13.

Tabel XIII. Overwegingen voor uitoefening nevenberoep naast beeldende kunst (beeldende kunst als hoofdberoep).

	abs	%
om financiële redenen	27	47.4
ben huisvrouw	8	14.0
wil contact met mensen	10	17.5
heb belangstelling voor dit nevenberoep	2	3.5
overig	3	5.3
geen antwoord	8	14.0
totaal	57	101.7

De nevenberoepen, die worden uitgeoefend zijn de volgende: 17 huisvrouw, 5 uitzendkracht, 3 kantoorbaan/administratief werk, 3 leraar, 2 psycholoog, 2 sociaal-cultureel werk, 1 importeur, 1 verkoopmanager, 1 acteur, 1 musicus, 1 informatrice V.V.V., 1 chefkok, 1 werkzaam bij de P.T.T., 1 bij de N.S. en tenslotte 9 beroepen, die enigszins verwantschap kunnen vertonen met de beeldende kunsten: 1 maquettebouwer, 1 fotograaf, 1 technisch tekenaar, 1 programmeur, 1 rondleidingen in een museum, 2 kleuteroppas, 1 criticus en 1 verkoopster in een antiek- en kunsthandel. Van de 57 respondenten gaven 8 geen antwoord.

d. Beeldende kunst als nevenberoep.

Tabel VI liet zien, dat 12 % der beeldende kunstenaars de beeldende kunst als nevenberoep beoefent, d.w.z. minder dan de helft van zijn werktijd aan de beeldende kunsten wijdt. Ook deze categorie kan worden onderscheiden naar vrije beroepsbeoefenaren (80 %) en beroepsbeoefenaren in loondienst (23 %) (Tabel XIV). Uit deze tabel kan worden afgeleid, dat ruim driekwart (77 %) van deze categorie beeldende kunstenaars de beeldende kunst uitsluitend als vrij beroep beoefent en 20 % uitsluitend in loondienst. Een combinatie van beide vormen blijkt bij slechts 3 % voor te komen.

Tabel XVI. Overwegingen beoefening beeldende kunst als nevenberoep.

	abs	%
om financiële redenen	38 *)	58.5
ben huisvrouw	9	13.8
wil contact met mensen e.d.	2	3.1
zou niet alleen b.k. willen beoefenen	3	4.6
wil niet in BKR	4	6.1
overig	4	6.1
geen antwoord	9	13.8
totaal	65	106.0

*) 4 dubbeltellingen

De hoofdberoepen die door de part-time beeldende kunstenaars worden uitgeoefend zijn de volgende: ook hier wordt huisvrouw het meest frequent genoemd, n.l. 16 maal. Opmerkelijk is voorts, dat een groot aantal beroepen een zekere mate van verwantschap vertoont met de beeldende kunsten, n.l. 2 arbeidstherapeut, 2 schilder, 2 fotograaf, 2 stedenbouwkundig medewerker, 2 etaleur, 2 modelleur, 2 ambtenaar culturele zaken, 1 technisch tekenaar, 1 kartografisch tekenaar, 1 parketvloerenlegger, 1 graveur, 1 vormingswerker, 1 werkzaam bij een museum, 7 onderwijzer/leraar, 3 kantoorbaan, 1 journalist, 1 schrijver, 1 muzikant, 1 archivaris, 1 psycholoog, 1 wetenschappelijk medewerker, 1 student, 1 vertegenwoordiger, 1 inpakster en 1 dienstplichtige soldaat; 9 respondenten gaven geen antwoord.

f. Slotopmerkingen.

Alhoewel vaak wordt gesteld, dat een kunstenaar per definitie iemand is die kunst maakt en niet iemand die zich kunstenaar noemt, werd in dit onderzoek ervan uitgegaan dat alleen kunstenaars zich kunstenaar zullen noemen. Zoals in hoofdstuk IV over de financiële positie nog zal blijken, dient men wel gemotiveerd te zijn om de status van beeldende kunstenaar te aanvaarden. Tevens werd in het kader van het onderzoek de vraag naar de kwaliteit van het kunstenaarschap in het

midden gelaten - nog afgezien van de vraag of een "juist" antwoord wel mogelijk is. Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, werd het aanleggen van het criterium al of niet beroepskunstenaar aan de kunstenaars zelf overgelaten.

Het lijkt goed aan het slot van dit hoofdstuk over de beroepsbeoefening der beeldende kunstenaars het volgende op te merken: Waar het de beeldende kunstenaars in wezen om gaat, is de erkenning als functionele beroepsbeoefenaren. De beeldende kunstenaars wensen dat aan hen, als deelgenoten aan de samenleving, bestaansrecht wordt verleend op grond van de eigen aard van hun immateriële c.q. niet economische bijdrage aan de samenleving. Vooruit lopend op hetgeen in de volgende hoofdstukken aan de orde zal komen, kan hier reeds worden gesteld, dat de samenleving deze beroepsbeoefenaren meer ruimte zal dienen te geven om hun bijdrage te leveren.

IV. INKOMEN ALS BEELDENDE KUNSTENAAR.

a. Inleiding.

De economische positie van de beeldende kunstenaar is al tientallen jaren onderwerp van min of meer heftige beroering. Ondanks de vele rapporten, brochures en pamfletten, die aan dit onderwerp zijn gewijd, blijft een wezenlijke, c.q. structurele verbetering uit. Dit vindt, zoals hierboven werd betoogd, mede zijn oorzaak in het ontbreken van de maatschappelijke erkenning van de beeldende kunstenaars als beroepsbeoefenaren met een eigen bijdrage aan de samenleving. Daarnaast ontbreekt het de scheppende kunstenaars, c.q. de beeldende kunstenaars in tegenstelling tot de herscheppende kunstenaars, aan instellingen, die zowel creatieve ontplooiingsmogelijkheden als sociale bestaansmogelijkheden bieden. De herscheppende kunstenaars beschikken immers over, op particulier initiatief in het leven geroepen, rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen, waarbinnen de betrokken kunstenaars hun kunst kunnen realiseren; instellingen, die bij de overheden om financiële steun aankloppen en het die overheid mogelijk maken in

kunstenaars die deelnemen aan de Beeldende Kunstenaars Regeling ca. 600 = 30 %

kunstenaars die uitsluitend van hun kunstproductie in hun levensonderhoud voorzien ca. 200 = 10 %

kunstenaars met inkomsten uit eigen bezit, A.O.W., eregelden enz. ca. 200 = 10 %

b. Inkomen uit beoefening beeldende kunst (hoofdberoep).

Tabel XVII laat zien dat ruim de helft (57 %) van de 465 beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als hoofdberoep beoefenen, uit deze activiteit een netto jaarinkomen heeft van minder dan f. 10.000,-- per jaar. 38 % heeft als beeldende kunstenaar een inkomen van meer dan f. 10.000,--, 5 % gaf geen antwoord op deze vraag. De "grens" van f. 10.000,-- is getrokken, omdat dit bedrag in de buurt ligt van het wettelijk vastgestelde minimum-loon. Hierbij zij opgemerkt, dat het minimum-loon als grondslag heeft te voorzien in het levensonderhoud, terwijl de beeldende kunstenaar uit zijn inkomen niet alleen in levensonderhoud moet voorzien, maar ook zijn beroepsuitoefening (atelier-ruimte, aanschaf materialen etc.) moet bekostigen.

Tabel XVII. Inkomen als beeldend kunstenaar naar regio (beeldende kunst als hoofdberoep).

regio	minder dan f.10.000,-- p.j.		meer dan f.10.000,-- p.j.		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	88	57.5	59	38.6	6	3.9	153	100
Rotterdam	77	59.8	42	32.5	10	7.7	129	100
Delft	22	55.0	15	37.5	3	7.5	40	100
Dordrecht	31	52.6	25	42.3	3	5.1	59	100
Gouda	22	55.0	18	45.0	-	-	40	100
Leiden	25	56.8	16	36.3	3	6.9	44	100
totaal	265	57.0	175	37.6	25	5.4	465	100

Het reeds geciteerde Abituriënten-onderzoek en CCSA-onderzoek komen tot overeenkomstige conclusies. Uit het COSA-onderzoek blijkt, dat 42 % der respondenten met de beeldende kunst als hoofdberoep een bruto jaarinkomen heeft van minder dan f. 8.000,--. 56 % heeft uit het door hen beoefende creatieve ambacht een bruto inkomen beneden de f. 12.000,--. Dit gegeven is nagenoeg identiek met onze uitkomsten. Tabel XVIII geeft een overzicht van de resultaten van het COSA-onderzoek *).

Tabel XVIII. Bruto jaarinkomen uit creatief ambacht als hoofdberoep.

bruto jaarinkomen	abs	%
tot f. 8.000,--	78	42
f. 8.000,-- - f. 12.000,--	27	14
f. 12.000,-- - f. 16.000,--	25	13
f. 16.000,-- - f. 24.000,--	22	12
f. 24.000,-- - en meer	25	13
inkomen onbekend	7	4
geen inkomen	2	2
totaal	187	100

Het abituriënten-onderzoek geeft een overzicht van de inkomenspositie van de abituriënten uit de verschillende opleidingsrichtingen. (Tabel XIX). Uit dit overzicht blijkt dat de beoefenaren van de vrije kunsten - de categorie, waaruit ook de respondenten van ons onderzoek bestaan - de financieel zwakke groep te zijn. Ook dit onderzoek komt, evenals ons onderzoek en het COSA-onderzoek, tot de conclusie dat ruim de helft een inkomen heeft van minder dan f. 10.000,--.

- Tabel XIX. -

*) COSA-onderzoek, blz. 13.

Tabel XIX. Bruto inkomen mannelijke abiturienten beeldende kunstonderwijs per studierichting (horizontaal gepercenteerd).

studierichting	minder dan	f. 20.000,--
	f. 10.000,--	en meer
publiciteit en illustratief	32 %	8 %
akten (L.O., M.O.-A/B, N.)	13 %	29 %
Vrije kunsten	56 %	2 %
binnenhuis en industrieel	14 %	17 %

	absolute aantallen	
mode en textielvormgeving	4	3 (v.d. 14)
foto en film	7	1 (v.d. 27)

c. Inkomen naar geslacht en burgerlijke staat.

Tabel XX geeft een overzicht van het inkomen als beeldende kunstenaar naar geslacht en burgerlijke staat. Uit deze tabel kan worden afgelezen, dat het hoge percentage beeldende kunstenaars met een inkomen beneden de f. 10.000,-- niet wordt veroorzaakt door de gehuwde kunstenaressen. Deze groep maakt immers slechts 13 % uit van deze inkomensgroep.

Tabel XX. Inkomen als beeldend kunstenaar naar geslacht en burg. staat,
(beeldende kunst als hoofdberoep).

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd				ongetrouwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%		
minder dan f. 10.000,-- p.j.	88	33.2	34	12.8	52	19.6	32	12.1	53	20.0	6	2.3	265	100
meer dan f. 10.000,-- p.j.	120	68.6	6	3.4	12	6.8	6	3.4	30	17.1	1	1.7	175	100
geen antwoord	8	32.0	1	4.0	2	8.0	-	-	11	44.0	3	12.0	25	100
totaal	216	46.4	41	8.8	66	14.2	38	8.2	94	20.2	10	2.1	465	100

Op grond van tabel XX kan worden berekend, dat ruim 80 % van de gehuwde beeldende kunstenaressen een inkomen heeft van minder dan f. 10.000,-- en dat ruim de helft der gehuwde beeldende kunstenaars meer dan f. 10.000,-- uit de beoefening van de beeldende kunsten verkrijgt (tabel XXI).

Tabel XXI. Inkomen gehuwde beeldende kunstenaressen en -beeldende kunstenaars.

inkomen	gehuwde beeld. kunstenaressen		gehuwde beeld. kunstenaars	
	abs	%	abs	%
minder dan f. 10.000,- p.j.	34	82.9	88	40.7
meer dan f. 10.000,- p.j.	6	14.6	120	55.6
geen antwoord	1	2.4	8	3.7
totaal	41	100	216	100

d. Inkomen naar leeftijd.

Een overzicht van inkomen naar leeftijd (tabel XXII) laat ook grote verschillen zien. Opvallend is het feit, dat de groep van beeldende kunstenaars tot + 30 jaar, die minder dan f. 10.000,-- verdient, drie-maal zo groot is, als de groep die meer dan dit bedrag verdient. Daar-entegen maakt bij de 30 tot 50 jarigen de groep, die minder dan f. 10.000,-- verdient, weer een minderheid uit, n.l. 41 % tegen 57 %. Bij de beeldende kunstenaars, die ouder zijn dan 50 jaar is de groep die minder verdient dan f. 10.000,-- p.j. weer bijna tweemaal zo groot

als de groep die meer verdient. Het zijn dus zowel de jongste als de oudste categorie beeldende kunstenaars, die er financieel slecht aan toe zijn.

Aan de bejaarde beeldende kunstenaars (65 jaar en ouder) werd gevraagd of zij méér dan voor hun 65e jaar door financiële omstandigheden worden beperkt in de mogelijkheden om beroepsmatig creatief werkzaam te zijn. Van de 42 bejaarde kunstenaars delen 8 (19 %) mede, dat dit inderdaad het geval is. Bijna 60 % der bejaarde kunstenaars heeft volgens hun zeggen geen problemen op dit punt. 21 % laat deze vraag onbeantwoord.

Tabel XXIII. Inkomen als beeldende kunstenaar naar leeftijd
(beeldende kunst als hoofdberoep).

leeftijd	minder dan 10.000,- p.j.		meer dan 10.000,- p.j.		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
geboren vóór 1920	54	62.1	28	32.2	5	5.7	87	100
1920-1940	71	41.0	100	57.8	2	1.2	173	100
1940 en later	138	71.2	47	24.2	9	4.6	194	100
geen antw.	2	18.2	-	-	9	81.8	11	100
totaal	265	57.0	175	37.6	25	5.4	465	100

e. Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR).

Aan de Beeldende Kunstenaars Regeling zijn de laatste jaren zoveel beschouwingen gewijd, dat hier slechts wordt volstaan met het weergeven van onze onderzoeksgegevens. Om de problematiek echter in het kort en duidelijk te stellen, volgt hieronder een passage, die reeds tien jaar geleden werd geformuleerd, maar nog steeds actueel is.

"... Nu roept de uitdrukking "leunen op" (de regeling) de gedachten in het leven alsof hier in algemene zin sprake zou zijn van een tekort aan verantwoordelijkheid van de zijde van de kunstenaar. Er is hier echter sprake van een ontbreken van koopkracht of van kooplust van de zijde van de samenleving, waardoor de beeldende kunstenaar "nood"-gedwongen een beroep op de regeling doet, die hem het perspectief biedt door middel van zijn werk de afzet van zijn werk weer een menswaardig inkomen te verkrijgen en daarin te kort schiet, omdat dit perspectief op kortere of langere termijn vrijwel niet aanwezig is. De fout ligt niet bij de kunstenaar, noch bij de regeling of haar toepassing. Zij ligt in de nog steeds niet adequate beoordeling van de verhouding kunstenaar-samenleving. Zij eist een vernieuwde benadering" *).

Uit het onderzoek blijkt, dat 144 van de 465 beeldende kunstenaars (hoofdberoep) zich genoodzaakt zien weleens of bij herhaling een beroep op de BKR te doen. Dit komt neer op 30.9 %. Het absolute aantal beeldende kunstenaars uit Zuid-Holland, dat per 31 jan. 1972 gebruik maakte van de BKR bedroeg 325. Wanneer het aantal Zuid-Hollandse kunstenaars met beeldende kunst als hoofdberoep op ± 1.450 wordt geschat (± 1.650 minus ± 200 , d.i. 12.5 % der kunstenaars met beeldende kunst als nevenberoep), dan bedraagt het percentage BKR-kunstenaars in deze provincie ± 22 %. Ook andere (landelijke) berekeningen komen tot een percentage van ± 20 %, dat op de BKR is aangewezen **).

Bovenstaande zou kunnen betekenen, dat de kunstenaars, die van de BKR gebruik maken, in ons onderzoek oververtegenwoordigd zijn. Opgemerkt zij echter, dat het percentage van 22 % d.d. 31 januari 1972 slechts een moment-opname is, terwijl in ons onderzoek gevraagd werd naar het voorkomen van de gebruikmaking van de BKR als zodanig. Gesteld kan derhalve worden dat onze gegevens op dit punt een redelijke mate van representativiteit vertonen.

*) J.W. Havermans, De sociale positie der beeldende kunstenaars, 1946-1961, Den Haag, 1964, blz. 26.

***) E.M.B. Mok-Schermerhorn, t.a.p. blz. 6 en L.A. Welters, Geldstromen overheid en beeldende kunstenaars, deel I, blz. 33.

f. Slotopmerkingen.

De financieel uitermate zwakke positie van de beeldende kunstenaars lijkt met bovenstaande gegevens wel aangetoond. Onze eigen gegevens betreffen echter alleen de inkomsten verkregen uit de beoefening van de beeldende kunst. Zoals bekend worden daarnaast ook inkomsten verkregen uit nevenwerkzaamheden alsmede uit werkzaamheden van de echtgenote of echtgenoot. Zo is b.v. van de echtgenoten der mannelijke abiturienten beeldende kunstonderwijs ongeveer 43 % werkzaam *). Alhoewel door inkomsten uit nevenarbeid en uit arbeid van de partner het totale inkomensniveau uiteindelijk hoger zal liggen dan hierboven aangegeven, dient te worden gesteld, dat het in ons onderzoek te doen is geweest om inzicht in de inkomsten-als-beeldend kunstenaar. De onderzoeksresultaten tonen aan dat de sociaal-economische positie der beeldende kunstenaars nog veel te wensen over laat.

De beeldende kunstenaars staan hierin overigens niet alleen. Van de 200 acteurs die in 1970 op free-lance basis werkten verdiende 58 % minder dan f. 10.000,-- per jaar; van de + 600 bij de Vereniging van Letterkundigen/Vakbond van Schrijvers aangesloten leden verdiende meer dan de helft minder dan f. 10.000,-- per jaar. De situatie voor filmers, componisten, jazzmusici en mime-spelers is niet anders **). Terecht bepleit Welters dan ook aan het einde van een analyse van het overheidsbeleid op dit punt een aantal maatregelen op korte en lange termijn, die de overheden ten aanzien van de sociaal-economische positie van de kunstenaars zou dienen te nemen. Een der aanbevelingen luidt: "het instellen van een staatscommissie, bestaande uit vertegenwoordigers van verschillende overheidsnivo's (een poging om overheden op één lijn te brengen) en vertegenwoordigers van kunstenaarsverenigingen, die adviezen voorbereidt voor een wettelijk kader, waarbinnen de relatie overheid en de sociaal-economische positie van kunstenaars kan worden geregeld" ***).

*) Abiturienten-onderzoek, blz. 148

**) L.A. Welters, Loonbeleid en cultuurbeleid, blz. 10

***) idem, blz. 19

V. MATERIELE WERKCONDITIES.

Hieronder zal worden ingegaan op twee aangelegenheden, welke van belang zijn voor de beroepsuitoefening van de beeldende kunstenaars, n.l. de ateliersituatie en de beschikbaarheid van apparatuur en materialen. Deze aangelegenheden vormen immers, naast de financiën, de materiële setting waarin de kunstenaar moet werken. Tot slot volgt een overzicht van de verzekering tegen geneeskundige risico's.

a. Ateliersituatie.

1. Beschikking over een atelier of atelierwoning.

De wensen van kunstenaars ten aanzien van een atelier lopen uiteen. Zij, die de voorkeur geven aan een zeker maatschappelijk isolement om in rust te kunnen werken verkiezen een atelier in de natuur (b.v. op het platteland). Anderen verkiezen weer de sfeer en drukte van de binnenstad. Ook ten aanzien van het interieur van het atelier bestaan verschillende voorkeuren. Hier lopen de uitersten van een rommelige volte tot een "cleane" ruimte. Alle verschillende voorkeuren hebben gemeen, dat zij de gewenste werkomgeving van de betrokken kunstenaar vormen.

Uit ons onderzoek blijkt, dat 86 % van de respondenten, die de beeldende kunst als hoofdberoep uitoefenen, over een atelierruimte beschikt. 12 % bezit geen atelier. (tabel XXVIII). Het ligt voor de hand, dat zich hieronder de vele kunstenaars bevinden, die in loondienst lesgeven.

Tabel XXVIII. Beschikking over een atelier of atelierwoning
(beeldende kunst als hoofdberoep).

	abs	%
atelier	199	42.8
atelierwoning	201	43.2
geen van beide	58	12.5
geen antwoord	6	1.3
totaal	465	100

Van de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunsten als nevenberoep uitoefenen, beschikt bijna de helft (48 %) niet over een atelier (Tabel XXIV).

Tabel XXIV. Beschikking over atelier of atelierwoning.
(beeldende kunst als nevenberoep).

	abs	%
atelier	15	23.0
atelierwoning	12	18.5
geen van beide	31	47.7
geen antwoord	7	10.8
totaal	65	100

2. Maandelijks huur voor atelier of atelierwoning.

Uit tabel XXV blijkt, dat bijna 80 % minder dan f. 100,-- huur per maand betaalt voor het atelier. Bijna 80 % betaalt minder dan f. 250,-- per maand voor een atelierwoning (tabel XXVI).

Tabel XXV. Maandelijks huur voor een atelier.

huur p.m.	abs	%
f. 50,-- en minder	70	42.2
f. 51,-- t/m f. 100,--	60	36.1
f. 101,-- t/m f. 150,--	28	16.9
f. 151,-- en meer	8	4.8
totaal	166	100

Tabel XXVI. Maandelijks huur voor atelierwoning.

huur p.m.	abs	%
f. 100,-- en minder	34	27.2
f. 101,-- t/m f. 200,--	44	35.2
f. 201,-- t/m f. 250,--	21	16.8
f. 251,-- en meer	26	20.8
totaal	125	100

3. Oppervlakte van atelier.

De oppervlakte der ateliers wordt weergegeven in tabel XXVII.

Tabel XXVII. Oppervlakte atelier in m².

oppervlakte	abs	%
15 m ² en minder	174	18.8
16 m ² t/m 25 m ²	104	26.4
26 m ² t/m 50 m ²	151	38.3
51 m ² en meer	65	16.5
totaal	394	100

4. Oordeel over atelier.

Over het algemeen zijn de beeldende kunstenaars tevreden met hun atelierssituatie: slechts ruim 13 % is ontevreden (tabel XXVIII).

Tabel XXVIII. Tevredenheid met atelier.

(hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
tevreden	204	47.8
betrekkelijk tevreden	165	38.6
ontevreden	58	13.6
totaal	427	100

Wanneer wordt nagegaan welke klachten naar voren worden gebracht, ontstaat het volgende beeld (tabel XXIX).

Tabel XXIX. Aard van de klachten m.b.t. het atelier.
(hoofd- en nevenberoep).

klacht	abs	%
te klein	114	49.1
te donker	23	9.9
vochtig	16	6.9
lawaaï	16	6.9
te koud	11	4.7
te laag	10	4.3
te duur	8	3.4
geen en/of slecht sanitair en/of waterleiding	7	3.0
te ver door trap geen groot werk	6	2.6
overig	4	1.7
	17	7.3
totaal	232	100

De geringe oppervlakte blijkt het grootste probleem op te leveren. Bijna de helft der respondenten acht zijn atelier te klein. Ook kan uit dit overzicht worden afgelezen, dat vele ateliers gevestigd zijn in panden van minder goede kwaliteit (vochtig, geen of slechte verwarming en sanitaire voorzieningen e.d.). Alhoewel de huren in het algemeen niet hoog zijn en de meeste beeldende kunstenaars over hun ateliersituatie tevreden zijn, verdient het aanbeveling te streven naar een meer adequate werkomgeving. Gesteld kan worden dat, niettegenstaande panden in saneringswijken een tijdelijke oplossing kunnen bieden, het beleid niet gericht dient te zijn op het onderbrengen van ateliers in afbraakpanden. Een dergelijk beleid miskent het belang van een goede werkomgeving, waarvan continuïteit een onderdeel vormt. Maar vooral mag niet uit het oog worden verloren, dat het niet gaat om

een onderkomen voor "tweederangs-staatsburgers", maar om een beroeps-groep, die een integrerend onderdeel vormt van de samenleving en de cultuur. Tenslotte zij hier gewezen op de resultaten van een in 1972 door de Dr. H.P. Berlagestichting te 's-Gravenhage uitgeschreven prijs-vraag inzake verplaatsbare werkruimten voor beeldende kunstenaars en musici. Het juryrapport bevat naast een viertal bekroonde ontwerpen, ruim dertig andere ingezonden ontwerpen. Het verdient aanbeveling ge-bruik te maken van de vele ontwerpen die voorhanden zijn.

5. Atelierzoekenden.

Tenslotte zij opgemerkt, dat in totaal ± 150 respondenten een atelier of atelierwoning zoekt. Van de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als hoofdberoep hebben, zoeken 133 (ruim 28 %) werkruimte, van degenen met de beeldende kunst als nevenberoep 21 (32 %). Zie tabel XXX.

Tabel XXX. Beeldende kunstenaars (hoofdberoep, resp. nevenberoep) die een atelier of atelierwoning zoeken.

zoekt	hoofdberoep (465)		nevenberoep (65)	
	abs	%	abs	%
atelier	40	8.6	9	13.8
atelierwoning	63	13.5	8	12.3
atelier of atelier-woning	30	6.5	4	6.2
totaal	133	28.6	21	32.2

b. Belemmeringen in de beroepsuitoefening.

Ons onderzoek had onder meer tot doel het verkrijgen van inzicht in de problemen, die zich onder beeldende kunstenaars voordoen bij hun be-roepsuitoefening. Zowel de maatschappelijke perifere als financieel zwakke positie van de beeldende kunstenaars was aanleiding te veron-derstellen, dat op onderhavig terrein zinvolle bemiddelingspogingen

zouden kunnen worden ondernomen. Uit het onderzoek komt naar voren, dat 42 % van de respondenten met problemen te kampen heeft. Tabel XXXI geeft een overzicht van de belemmeringen, welke naar voren werden gebracht. Uit dit overzicht blijkt, dat de helft van de naar voren gebrachte problemen zich voordoen op het terrein van de nieuwe technieken en materialen, n.l. 111 van de 223 antwoorden. De wens te werken met plastics wordt het meest frequent geuit. Het werken met audio-visuele media als video, film e.d. wordt eveneens frequent genoemd. De problemen op het gebied van de grafische technieken betreffen voornamelijk het ontbreken van persen.

Tabel XXXI. Belemmeringen, welke beeldende kunstenaars bij de uitoefening van hun beroep ondervinden (hoofd- en nevenberoep)

belemmeringen	in abs. aantallen
nieuwe technieken	
en materialen, n.l.	111
- plastics	73
- video, film, geluid	23
- integratie schilder- kunst-muziek	1
- computer	1
- lazer	1
- atoomenergie	1
- reukstoffen	1
- schuim	1
- div. apparatuur	9
grafische technieken	
(ets, litho, zeefdruk, off-set e.d.)	33
ceramiek	6
div. metalen (aluminium e.d.)	14
- glas	4
- beton	3
- textiel	2
- marmer	1

ruimtegebrek	9
gebrek aan kennis	3
diverse en geen antwoord	31
<hr/>	
totaal	223

In het "Rapport provinciaal beleid beeldende kunsten", dat de Culturele Raad in 1971 aan het provinciaal bestuur uitbracht, werd gesteld dat het ontbreken van organisatorische structuren, die zowel de creatieve ontplooiingsmogelijkheden als de sociale bestaansmogelijkheden van de beeldende kunstenaars bevorderen, als één van de voornaamste oorzaken kan worden beschouwd van de maatschappelijk en economisch marginale positie, waarin de beeldende kunstenaars verkeren. In dit rapport werd uitvoerig ingegaan op de noodzaak te komen tot een centraal instituut, dat zou dienen te bemiddelen tussen beeldende kunstenaars enerzijds en de wereld van wetenschap en industrie anderzijds. Gesteld werd dat het daarbij zowel gaat om kunstenaars, die technische kennis willen opdoen, die speciale apparatuur of werkruimte nodig hebben, als om wetenschappers, die een artistieke inbreng in hun werkgebied wensen of onontbeerlijk achten. De wens onder de beeldende kunstenaars te werken in eigentijdse technieken en materialen alsmede het ontbreken van (bij-)scholingsmogelijkheden voor beeldende kunstenaars vraagt om een instituut, dat ernaar dient te streven opleidingsmogelijkheden voor en projecten van kunstenaars of groepen van kunstenaars in gecoördineerd verband onder te brengen bij daarvoor in aanmerking komende research-instellingen en bedrijven. In die gevallen, waar dit onmogelijk is, of waar een eigen voorziening gerechtvaardigd is, dient te worden gedacht aan gespecialiseerde instituten. In de Discussienota Kunstbeleid van het Ministerie van CRM wordt ook gepleit voor voorzieningen, die in de behoeften onder de kunstenaars met nieuwe technieken en materialen te werken, kunnen voorzien. "Het gaat om de inrichting van werk- en experimenteerplaatsen, waarin zowel technische hulpmiddelen en materialen als begeleiding ter beschikking staan. Er kan zo een combinatie van dienstverlening, informatie en bemiddeling ontstaan, die de kwaliteit van het experiment aanzienlijk zou kunnen verhogen. Een uitbreiding van deze dienstverlening zou ook

mogelijk zijn door bepaalde beweeglijke apparatuur, die bij de realisering van individuele groepsprojecten noodzakelijk is, bij een centraal depot beschikbaar te stellen. Vaak rechtvaardigt de duur van de projecten immers niet de aanschaf van nieuwe apparatuur. In deze werkplaatsen zou bovendien een sterke binding tussen het kunstvakonderwijs en het vrije kunstbedrijf kunnen worden gelegd. Dit zou een zeer werkzaam middel kunnen zijn om de afstand tussen onderwijs en praktijk waarover al eerder gesproken is, te verkleinen. Tevens zou het experiment ook in sterkere mate kunnen dienen om het onderwijs in beweging te houden. In het kader van een nieuwe visie van het onderwijs als open onderwijs met een functie in alle leeftijds- en scholingsfasen, van funderend onderwijs tot centrum van voortdurend her-oriëntatie en bijscholing, past het functioneren van open, toegankelijke experimenteerplaatsen zeer wel".*)

Inmiddels zijn twee gespecialiseerde werkplaatsen van de grond gekomen, n.l. het Keramisch Werkcentrum te Heusden en de Plastics Werkplaats Nederland, welke is ondergebracht bij de Kunststoffen en Rubberinstituut van TNO te Delft. De landelijke stichting ARTEC, die zich ten doel stelt een brug te slaan tussen kunstenaars en wetenschappers is tot op heden niet van de grond kunnen komen.

De wenselijkheid van een centraal, coördinerend en bemiddelend instituut wordt door de onderzoeksresultaten bevestigd.

c. Verzekering geneeskundige risico's.

Tegen de achtergrond van de zwakke financiële positie van de beeldende kunstenaars werd de vraag steld of men op enigerlei wijze verzekerd is tegen geneeskundige risico's. Tabel XXXII laat zien, dat 93 % wel is verzekerd. 24 personen zijn niet verzekerd. Van hen delen 15 mede dat zij de financiële last te hoog vinden. Aangezien niet werd gevraagd naar de inhoud c.q. uitgebreidheid van het verzekeringspakket wordt het moeilijk conclusies over de situatie op onderhavig terrein te trekken.

- Tabel XXXII. -

*) Discussienota Kunstbeleid, Minister CRM 1972.

Tabel XXXII. Verzekerd tegen geneeskundige risico's.

	abs	%
wel verzekerd	492	92.8
niet verzekerd	24	4.5
geen antwoord	14	2.7
totaal	530	100

Wel kan worden gesteld dat de beeldende kunstenaar zeer kwetsbaar is in die zin, dat hij in tijd van ziekte niet kan werken en derhalve inkomsten moet derven. Met uitzondering van aansluiting bij het Voorzieningsfonds voor Kunstenaars, bestaat geen mogelijkheid van verzekering tegen een dergelijke situatie. Voor een uitkering uit het Voorzieningsfonds kan men in aanmerking komen, wanneer men lid is van een bij het Voorzieningsfonds aangesloten beroepsorganisatie.

VI. BEELDENDE KUNSTENAARS EN SAMENLEVING.

a. Inleiding.

In de kunstnota "Met Verbeelding" van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen (1972) wordt gesteld dat het niet gaat om "een samenleving die sterft in schoonheid. Gevraagd wordt een nieuwe zienswijze op de reeds lang bekende probleemgebieden als ruimtelijke ordening, woningbouw en wooncultuur, onderwijs en vorming en op de bestaansverrijking van achtergebleven minderheidsgroepen. Op al deze gebieden wordt voor de toekomst een creatieve inbreng gevraagd" *). En verderop: "Nogmaals, het gaat niet om een kunstbeleid maar om een cultuurbeleid waarin oneigenlijke dilemma's niet voorkomen. Om concreet te zijn gaat het niet om de keus tussen woningbouw òf kunst; kunst òf onderwijs; kunst òf recreatie en niet om kunst òf bejaardenhuizen. Het gaat erom,

- dat -

*) Met verbeelding, blz. 5.

dat woningbouw zonder bouwkunst een nieuwe woningnood schept; dat onderwijs zonder kunstzinnige vorming individuele menselijke ontplooiing frustrereert; dat recreatie zonder mogelijkheid voor creativiteit vrijheid beperkt; dat bejaardenhuizen zonder meer, ook niet meer zijn dan centra voor kollektief isolement". *)

Bovenstaande citaten zijn kenmerkend voor een steeds sterker wordende "geestelijke stroming" onder de kunstenaars. Musici, schrijvers, toneelspelers en beeldende kunstenaars zoeken naar een uitweg voor hun maatschappelijke isolement. Zij zoeken naar maatschappelijke verbanden, waarin zij hun capaciteiten dienstbaar willen maken. Gewezen kan worden op b.v. de ontwikkeling van het vormingstheater en van projecten schrijvers buiten schoolverband. Ook op het gebied van de beeldende kunsten doet zich de tendens tot engagement voor. In het onderzoek zijn wij ingegaan op de twee, wellicht belangrijkste gebieden, waarop kunstenaars en samenleving elkaar (kunnen) treffen, n.l. de vormgeving aan het leefmilieu en de creativiteitsontwikkeling in het sociaal-cultureel vormingswerk.

b. Vormgeving van het leefmilieu.

Enige jaren geleden bracht de Culturele Raad van Zuid-Holland een advies uit aan het provinciaal bestuur, waarin ondermeer werd bepleit bij o.m. de Provinciaal Planologische Dienst (P.P.D.) en Provinciale Waterstaat functies te creëren voor beeldende kunstenaars om in het kader van deze diensten een inbreng te leveren vanuit de discipline van de kunstzinnige vormgeving. In dit advies werden deze maatregelen onder meer gemotiveerd met het volgende citaat: "De verarming van de stedelijke vormgeving dient geweten te worden aan een te geringe aandacht voor het niet-kwantificeerbare, datgene wat niet duidelijk tot het technologisch-utilitaire is terug te brengen: de mens ontwerpt

- zich -

*) Met verbeelding, blz. 8.

zich een omgeving, waaraan al het menselijke vreemd is". *) Naar ons oordeel, gaat het advies van de Culturele Raad verder, heeft de praktijk aangetoond, dat de architecten en stedenbouwers alleen dit probleem niet tot een oplossing kunnen brengen, zoals ook de beeldende kunstenaars dat niet alleen zullen kunnen. Behoeftte bestaat aan mogelijkheden van samenwerking in teamverband, van stedenbouwers, architecten en kunstenaars. "Ik geloof", zo luidt het citaat uit Plan vervolgens, "dat de kunstenaar een zeer wezenlijke inbreng heeft, omdat hij de zaken vanuit een andere hoek benadert: de kunstenaar heeft, evenals architecten, een ontwikkeling doorgemaakt wat betreft de vormrelatie, maar dan vanuit een minder gebonden achtergrond. Het is mogelijk, dat de kunstenaar inzake vorm en kleur een ontwikkeling heeft doorgemaakt, die op een specifieke manier geënt is op de psychische gesteldheid van de mens. De kunstenaar is de onderzoeker (specialist) met de grootste vrijheid ten opzichte van de wereld om hem heen; hij heeft n.l. niets te verliezen. De terreinen van zijn onderzoek strekken zich uit van de meest elementaire basisprincipes van ruimtelijke vorm tot de meest gecompliceerde beeldstructuren ten aanzien van de psychische gesteldheid van de mens in relatie tot zijn ontwikkeling, zijn bewustwording en zijn plaatsing in de omgeving. Dat betekent, dat hij vaak tot een verrassender vormgeving komt dan b.v. mensen van een plantsoenendienst, die vanuit een andere achtergrond werken".

Het is wenselijk hierbij op te merken, dat het dient te gaan om de inbreng van de beeldende kunstenaars in relatie met andere disciplines en de gebruikers (bevolking). Ook de beeldende vormgever is beperkt in zijn benaderingswijze. Samenspel tussen de beeldende kunstenaar en de andere betrokkenen lijkt de enige weg om tot optimale resultaten te geraken. Het komt ons voor dat een louter esthetische benadering ("Als wij (architecten, beeldende kunstenaars) mooie dingen maken zullen de mensen gelukkig zijn") niet (meer) mogelijk is. In verband met de bepleite geïntegreerde benadering kan worden gewezen op een procedure welke onlangs met groot succes is gevolgd in Zoetermeer bij de

*) Kunstenaars in teamverband met stedenbouwkundigen en architecten, in Plan, 1973, nr. 7, blz. 433.

besteding van de gelden van de 1 %-regeling in het kader van de scholenbouw. De ontworpen projecten zijn het resultaat van een reeks van zeer intensieve gesprekken van de scholieren, leerkrachten en ouders van de betrokken scholen met kunstenaars. Tijdens een voortdurende confrontatie met de gebruikers trachtten de beeldende kunstenaars steeds de wensen en ideeën te vertalen, vorm te geven. Deze procedure, die overigens ook elders wordt gehanteerd, verdient navolging.

Uit ons onderzoek blijkt, dat 70 % van de beeldende kunstenaars zich bereid verklaart mede te werken aan de vormgeving aan het leefmilieu en wel door medewerking in het kader van stedenbouw, woningbouw en/of landschapsbouw (tabel XXXII).

Tabel XXXII. Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en/of landschapsbouw (hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
wel bereid	375	70.8
niet bereid	155	29.2
totaal	530	100

Wanneer men de gerichtheid van de belangstelling opspoort, blijkt dat landschapsarchitectuur de grootste belangstelling heeft, n.l. 75 % van allen die positief reageren ten aanzien van de rol, die de beeldende kunstenaar op onderhavig terrein zou kunnen vervullen (tabel XXXIII). Het verdient aanbeveling dat plantsoendienst, recreatieschappen e.d. bij aanleg van parken, speelvelden en andere terreinen rekening houden met de wensen en mogelijkheden die onder de beeldende vormgevers aanwezig zijn.

Tabel XXXIII. Gerichtheid van de belangstelling naar stedenbouw, woningbouw, landschapsbouw.

	abs	%
stedebouw	245	65.3
woningbouw	231	61.6
landschapsbouw	284	75.7
overig (fonteynen e.d.)	12	3.2
totaal	375	100

Deze gegevens worden nog sprekender, wanneer zij worden gerelateerd aan de leeftijd: van de beeldende kunstenaars boven de 50 jaar is 40 % bereid tot dergelijke activiteiten. Bij de kunstenaars, die jonger zijn dan 50 jaar bedraagt dit bijna tweemaal zoveel, n.l. bijna 79 % (tabel XXXIV).

Tabel XXXIV. Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw naar leeftijd (hoofd- en nevenberoep).

leeftijd	wel		niet		totaal
	abs	%	abs	%	
geboren voor 1920	39	39.8	59	60.2	98
1920-1940	154	78.6	42	21.4	196
1940 en later	176	78.6	48	21.4	224

Het lagere percentage van beeldende kunstenaars boven de 50 jaar, die tot medewerking aan de vormgeving van het leefmilieu bereid zijn, vindt voor een deel zijn oorzaak in de levensfase en lichamelijke conditie van deze kunstenaars. Velen hebben zich teruggetrokken uit allerlei activiteiten. Het percentage van 79 % bij de jongere generaties dient men dan ook vooral als zelfstandig gegeven te beschouwen. Het zou kunnen wijzen op een mentaliteitsverandering onder de jongere beeldende

kunstenaars. Het duidt erop, dat een groot potentieel aanwezig is, dat in beginsel een functie kan vervullen bij de vormgeving aan het leefmilieu. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de onbekendheid van dit aanbod bij overheden e.d. een van de oorzaken is van het feit, dat er nauwelijks vraag is naar de inbreng van beeldende kunstenaars bij de vormgeving aan projecten van stedenbouwkundige en landschappelijke aard. Het is nuttig op deze plaats drie gegevens met elkaar in verband te brengen. Ten eerste de zojuist gesignaleerde wens van beeldende kunstenaars een functie te vervullen bij stedenbouw, architectuur en landschapsarchitectuur, ten tweede de financieel zwakke positie van de beeldende kunstenaars en ten derde de beschamend gebrekkige en onzorgvuldige toepassing van percentage-regelingen op bouwkundige projecten, zowel op het niveau van de rijksoverheid, de provincie als de gemeente. *) Een optimale toepassing en instelling van percentage-regelingen kan tot een van de belangrijkste beleidsmiddelen worden gerekend. Immers, het instellen en hanteren van een percentage-regeling houdt een principiële erkenning in van het feit, dat technisch-utilitaire bouwprojecten, ingrepen in het uiterlijk van de woonomgeving of het landschap, geen louter technische aangelegenheden zijn, maar een kunstzinnig complement vereisen. Hiermee krijgt de beeldende kunst weer een primaire functie. Het betekent het maatschappelijk functioneren van beeldende kunst en de beeldende kunstenaar. En het is uiteindelijk de erkenning als zinvolle beroepsbeoefenaren waar het de beeldende kunstenaars om te doen is. Een dergelijke erkenning kan op deze wijze tevens leiden tot een betere financiële positie van de beeldende kunstenaars. Hier zij echter opgemerkt, dat "bereidheid" nog geen "bekwaamheid" betekent. Deze bekwaamheid dient op drie terreinen aanwezig te zijn. Het gaat om kunstzinnige bekwaamheid, technische bekwaamheid alsmede om de mentale bekwaamheid om te kunnen werken met en in groepen. Het is vooralsnog een open vraag in hoeverre deze drie bekwaamheden bij de respondenten kunnen worden aangetroffen. In principe zijn ze niettemin aanwezig. Uit het onderzoek blijkt overigens, dat slechts éénenderde ervaring heeft op dit gebied. Onder hen bevindt zich een

- aantal -

*) zie: L.A. Welters, Geldstromen overheid en beeldende kunstenaars, deel I, o.m. blz. 116 e.v., 274 e.v., 299 en 349.

aantal, waarbij de ervaring slechts betrekking heeft op het ontwikkelen van plannen en/of het bouwen van maquettes.

Tabel XXXV. Ervaring m.b.t. stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw.

	abs	%
wel ervaring	135	36.0
geen ervaring	240	64.0
totaal	375	100

De aandacht, die de academies voor beeldende kunsten aan onderhavige materie besteden is relatief nog gering. Wil men echter een aanbod van kunstenaars, die over de benodigde kennis en vaardigheden beschikken, dan dient hieraan in de opleidingsperiode de nodige aandacht te worden besteed. Hierbij moet met name de confrontatie met de praktijk van belang worden geacht. Ook bij andere opleidingen wordt steeds meer aandacht besteed aan de mogelijkheid van stages, deelname aan onderzoek e.d. teneinde een zo adequaat mogelijke afstemming van de opleiding op de praktijk te verkrijgen. Het verdient dan ook aanbeveling, dat contacten worden gelegd tussen het kunstvakonderwijs, de technische hogescholen afd. architectuur en stedenbouw, overheidsdiensten die op onderhavig terrein werkzaam zijn en particuliere bureaus op het gebied van stedenbouw, architectuur, landschapsarchitectuur e.d.

Nog een andere omstandigheid motiveert tot het creëren van opleidingsmogelijkheden en - faciliteiten n.l. de zorg dat de te verstrekken opdrachten en de te bekleden functies niet bij herhaling blijven toevallen aan de op onderhavig terrein gerenommeerde kunstenaars. Door het scheppen van opleidingsmogelijkheden kan een zo groot mogelijk aanbod van kunstenaars, die op het terrein zijn gespecialiseerd, tot stand worden gebracht. Van groot belang is tevens dat deze ontwikkeling ertoe leidt, dat zowel de beeldende kunst wordt geïntegreerd in de samenleving als de beeldende kunstenaars de gelegenheid wordt geboden maatschappelijk te functioneren. Tevens mag worden verwacht, dat

vergroting van het aanbod van de op dit terrein gespecialiseerde kunstenaars de vraag naar deze specialisten zal doen toenemen. De bereidheid van overheden, stedenbouwkundige bureaus e.d. om beeldende kunstenaars in het team-verband op te nemen is evenwel nog gering en zal dan ook voortdurend de aandacht dienen te krijgen.

c. Sociaal-cultureel vormingswerk.

De bereidheid de creatieve capaciteit dienstbaar te maken aan de samenleving komt ook naar voren in de antwoorden op de vraag of men bereid is beeldende expressie te geven in het kader van het sociaal-cultureel vormingswerk (creatieve centra, club- en buurthuizen, volksuniversiteiten, vormingscentra e.d.). Hieronder volgt allereerst een overzicht (tabel XXXVI) van het aantal respondenten dat momenteel in bovengenoemde instellingen werkzaam is: ruim 30 % wel, ruim 60 % niet.

Tabel XXXVI. Werkzaam binnen sociaal-cultureel vormingswerk (creatieve centra, club- en buurthuizen, volksuniversiteiten, vormingscentra e.d.).

	abs	%
werkzaam	172	32.4
niet werkzaam	337	63.6
geen antwoord	21	4.0
totaal	530	100

Wanneer wordt gezien hoeveel van de respondenten, die deze werkzaamheden momenteel niet verrichten, dat wel zouden willen, blijkt dat tweederde (66 %) hiertoe bereid is, n.l. 44 % antwoordt bereid te zijn, terwijl 22 % antwoordt "weet niet", "hangt er van af". (tabel XXXVII).

Tabel XXXVII. Momenteel niet werkzaam binnen het sociaal-cultureel vormingswerk, maar wel daartoe bereid.
(hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
wel bereid	149	44.2
niet bereid	113	33.5
misschien	75	22.3
totaal	337	100

Bovenstaande gegevens betekenen, dat tenminste 224 beeldende kunstenaars als potentiële gegadigden voor bedoelde activiteiten kunnen worden beschouwd, c.q. in contact kunnen worden gebracht met instellingen uit het sociaal-cultureel vormingswerk, die voor activiteiten op het terrein van de beeldende expressie beeldende kunstenaars zouden kunnen inschakelen.

Tegelijkertijd met het onderzoek onder de beeldende kunstenaars werd een inventariserend onderzoek gehouden onder in Zuid-Holland gevestigde instellingen uit het sociaal-cultureel vormingswerk. Gevraagd werd naar de activiteiten op het terrein van de beeldende expressie en de mogelijkheden tot inschakeling van beeldende kunstenaars. Uit de geringe respons kan evenwel worden geconcludeerd, dat men wel positief staat ten opzichte van bedoelde activiteiten, doch dat de financiële situatie weinig ruimte biedt. Derhalve dient te worden nagegaan of en op welke wijze meer mogelijkheden kunnen worden geschapen voor beeldende kunstenaars tot het geven van beeldende expressie in het sociaal-cultureel vormingswerk. Hiervoor is enerzijds nodig inzicht in de voorwaarden, die van de zijde van de instellingen aan medewerkers c.q. beeldende kunstenaars worden gesteld, alsmede in de financiële mogelijkheden tot inschakeling van beeldende kunstenaars. Anderzijds zal het duidelijk zijn, dat het kunstenaarsschap op zich geen voldoende voorwaarde is voor het geven van cursuswerk beeldende expressie. Dit

vereist met name bepaalde pedagogisch-didactische vaardigheden. Het Centraal Beraad Beeldende Vorming heeft in overleg met de Vereniging voor Creativiteitsontwikkeling (VCO) een cursus ontworpen, welke is bedoeld voor afgestudeerden van academies en daarmee vergelijkbare kunstenaars, die actief zijn of willen zijn in creatieve centra, vormingscentra en jeugdwerk. Daarnaast kunnen in grote lijnen andere "voorwaarden" worden geformuleerd, die in meer of mindere mate worden gehanteerd met betrekking tot de geschiktheid van kunstenaars tot het geven van cursuswerk. Gesteld kan worden, dat de kunstenaars intrinsiek gemotiveerd dienen te zijn tot het geven van beeldende expressie. D.w.z. voornaamste beweegredenen dienen te zijn gelegen in de wens de (beeldende) creativiteit van anderen te stimuleren. Voorts dienen zij bereid te zijn in team-verband samen te werken. Het formuleren van doelstellingen en het evalueren van het werk met de andere begeleiders behoort wezenlijk tot het werk. Dat de samenspraak met de deelnemers een essentiële onderdeel vormt mag als vanzelfsprekend worden beschouwd.

Momenteel vindt in opdracht van CRM een onderzoek plaats door het Instituut voor Toegepaste Sociologie over beeldende vorming in het jeugd-, club- en buurthuiswerk. De resultaten van de huidige onderzochte experimenten zijn van belang omdat de motivatie van het jeugdwerk en club- en buurthuiswerk om activiteiten op het gebied van beeldende expressie te ontwikkelen (kunnen) afwijken van de motivatie der beeldende kunstenaars. Het is derhalve wenselijk projecten op onderhavig terrein zeer goed voor te bereiden en te begeleiden om te voorkomen, dat beide partijen voorgoed kopschuw voor elkaar worden gemaakt. Indien projecten worden ontwikkeld dienen deze te worden aan gehaakt bij en begeleid door instellingen die goede ervaringen op dit terrein hebben (Werkschuit e.d.).

Ten aanzien van de financiële aspecten zij opgemerkt, dat het Ministerie van CRM heeft ontwikkeld de "Interimregeling subsidiëring honoraria medewerkers aan de buitenschoolse beeldende vorming", welke regeling wordt gehanteerd door de bij de Vereniging voor Creativiteitsontwikkeling aangesloten creatieve centra.

Voorts zij opgemerkt dat de Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR) mogelijkheden schept tot het verrichten van "diensten", waaronder onder meer het werken in vormingscentra e.d. kan worden verstaan.

VII. LIDMAATSCHAP ORGANISATIES.

a. Beroepsverenigingen.

Van de respondenten is ruim éénderde lid van een beroepsvereniging. De verdeling over de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars (BBK), de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars '69 (BBK'69) en overige beroepsverenigingen als volgt (tabel XXXVIII).

Tabel XXXVIII. Lidmaatschap BBK, BBK'69 en overig.
(hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
BBK	107	20.2
BBK'69	50	9.4
overig	34	6.4
geen	342	64.5
totaal	530	100.5

De BBK telde in Zuid-Holland per 1 januari 1973 220 leden, hetgeen neerkomt op $\pm 13\%$ van de ± 1.650 beeldende kunstenaars in deze provincie. De BBK kent in Zuid-Holland twee gewesten, n.l. het gewest 's-Gravenhage en het gewest Rijnmond met resp. 63 en 123 leden. BBK'69 had in Zuid-Holland per 1 juli 1973 59 leden, zodat deze vereniging ruim 3% van het aantal Zuid-Hollandse beeldende kunstenaars omvat. De BBK'69 kent in Zuid-Holland één gewest, n.l. het gewest Gouda, dat 26 leden telt. De Bond van Beeldende Kunst Arbeiders*) telde begin 1974 20 leden in Zuid-Holland, waarvan 13 georganiseerd in de afdeling Den Haag. De BBK geeft onder de respondenten een oververtegenwoordiging te zien. Hetzelfde geldt voor BBK'69.

- b. -

*) bestond nog niet t.t.v. het onderzoek, opgericht maart 1974

b. Plaatselijke of regionale verenigingen.

Naast de landelijke beroepsverenigingen, welke overigens regionale afdelingen (gewesten) kennen, bestaan een groot aantal kleinere en grotere verenigingen van - beeldende - kunstenaars, dan wel organen, waarin beeldende kunstenaars zijn verenigd, zoals b.v. in de secties beeldende kunst van plaatselijke culturele raden. In tegenstelling tot de beroepsverenigingen, welke vooral als belangenvereniging zijn te beschouwen, draagt het merendeel van deze verenigingen het karakter van expositievereniging. Een aantal fungeert tevens als gezelligheidsvereniging, al dan niet in het bezit van een eigen societeitsruimte. De lijst van namen en secretariaten van de 23 verenigingen van beeldende kunstenaars in deze provincie is als bijlage II bijgevoegd. Van de respondenten is bijna de helft lid van een plaatselijke of regionale vereniging van beeldende kunstenaars (zie tabel XXXIX).

Tabel XXXIX. Lidmaatschap plaatselijke of regionale vereniging van beeldende kunstenaars (hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
wel lid	240	45.3
geen lid	290	54.7
totaal	530	100

Om inzicht te krijgen in de mate, waarin de + 1.650 beeldende kunstenaars in deze provincie zijn georganiseerd, werd van alle plaatselijke en regionale verenigingen van beeldende kunstenaars - inclusief de gewesten der beroepsverenigingen - het aantal leden-beeldende kunstenaars nagegaan. Het totale aantal lidmaatschappen van beeldende kunstenaars bedraagt 1285. Dit aantal omvat niet de lidmaatschappen van de kunstenaars, die - bij het ontbreken van "gewesten" - lid zijn van de landelijk georganiseerde (beroeps)verenigingen. Tabel XXXX geeft een overzicht van het aantal lidmaatschappen van de plaatselijke en regionale kunstenaarsorganisaties naar regio.

Tabel XXXX. Overzicht lidmaatschap plaatselijk/regionaal georganiseerde beeldende kunstenaars naar regio.

regio	totaal aantal beeldende kunstenaars (afgeronde aantallen)	totaal aantal plaats./ reg. lidmaatschappen
Den Haag	650	584
Rotterdam	480	427
Delft	90	45
Dordrecht	200	30
Gouda	80	81
Leiden	150	88
totaal	1.650	1.285

Aangezien veel beeldende kunstenaars lid zijn van meer dan één organisatie zal het aantal van 1.285 georganiseerde beeldende kunstenaars veel dubbeltellingen bevatten. Wanneer het aantal lidmaatschappen per kunstenaar op gemiddeld 1.5 wordt geschat, betekent dit, dat ruim 850 beeldende kunstenaars d.w.z. ongeveer de helft als georganiseerd kunnen worden beschouwd. Ook onder de respondenten bedroeg de organisatiegraad ongeveer 50 %.

Aangezien vele beeldende kunstenaars zich om een aantal redenen niet wensen te organiseren, verdient het aanbeveling in het beleid zo veel mogelijk met de groep van ongeorganiseerden rekening te houden. Zijn de georganiseerden in de gelegenheid via hun organisatie vertegenwoordigers aan te wijzen in commissies alsmede via hun organisatie informatie te ontvangen, de ongeorganiseerden blijven hiervan verstoken. Een van de middelen om de ongeorganiseerden te bereiken bestaat uit het beschikbaar zijn en actief hanteren van een documentatie, waarin beeldende kunstenaars zijn opgenomen op de relevante aspecten van hun werk, zoals de gebezigde technieken, hun belangstellingssferen e.d. Op de bij de Culturele Raad van Zuid-Holland ondergebrachte documentatie komen wij hieronder (blz. 52) nog terug.

c. Bestuursfuncties.

De betrokkenheid van de respondenten bij het beleid beeldende kunsten valt af te lezen uit de antwoorden op de vraag in hoeverre men lid is van besturen, gemeentelijke aankoopcommissies, adviescommissies e.d. Van de respondenten blijkt n.l. bijna 28 % d.w.z. ruim één op de vier, lid te zijn van een bestuur, commissie e.d. (tabel XXXXI). De antwoorden werden gesplitst naar bestuurslidmaatschap e.d. van een specifieke beeldende kunstenaarsorganisatie (b.v. vakorganisatie, kunstenaarsvereniging), van een overheidsorgaan (b.v. plaatselijke aankoopcommissie, culturele raad e.d.), van een particuliere organisatie, voorzover geen specifieke organisatie van beeldende kunstenaars (b.v. bestuur vormingscentrum, tentoonstellingscommissie van een museum e.d.). Zie tabel XXXXII.

Tabel XXXXI. Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen e.d.
(hoofd- en nevenberoep).

	abs	%
wel lid	147	27.7
geen lid	358	67.6
geen antwoord	25	4.7
totaal	530	100

Tabel XXXXII. Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen e.d.
naar type organisatie.
(hoofd- en nevenberoep).

type organisatie	abs	%
I org. van beeldende kunstenaars	67	45.6
II overheidsorgaan	37	25.2
III particuliere organisatie anders dan I	16	10.9
IV combinatie van I, II en/of III	27	18.3
totaal	147	100

Ook werd van de 23 plaatselijke en regionale kunstenaars organisaties nagegaan hoeveel leden-beeldende kunstenaars op een of andere wijze betrokken zijn bij het beleid van de vereniging. In totaal bleken van de 1.285 leden 211 leden (= 16 %) lid te zijn van het bestuur, een werkgroep of commissie. Ook hier zal zich ongetwijfeld het verschijnsel voordoen, dat een beeldende kunstenaar in meer dan een organisatie een functie bekleedt. Alhoewel exacte berekeningen op grond van ons materiaal niet kunnen worden gemaakt, kan wel worden gesteld dat de respondenten, die op enigerlei wijze betrokken zijn bij het beleid ten aanzien van de beeldende kunsten, in ons onderzoek oververtegenwoordigd zijn.

VIII. WENSEN EN PROBLEMEN.

a. Suggesties beeldende kunstenaars.

Aan de beeldende kunstenaars werd gevraagd opmerkingen te maken over die zaken, die de beeldende kunsten en de beeldende kunstenaars betreffen, waaraan het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland zijn aandacht zou kunnen geven. Uit het hieronder volgende overzicht (tabel XXXXVIII) blijkt, dat expositiemogelijkheden grote aandacht verdienen. De suggestie werd gedaan een lijst op te stellen van de expositiemogelijkheden in de provincie. Tevens werd ervoor gepleit te komen tot uniformering van de rechten en plichten bij exposeren. De inschakeling van beeldende kunstenaars bij de vormgeving aan het leefmilieu, waarop hierboven reeds werd ingegaan, werd bepleit. Voor de percentage-regelingen (het ontbreken daarvan, de onvolledige toepassing alsmede de vaak als ondemocratisch gevoelde procedures inzake de besteding) wordt ook de nodige aandacht gevraagd. Ruimere ateliermogelijkheden worden bepleit.

Tabel XXXXIII. Naar voren gebrachte probleemvelden.

meer expositiemogelijkheden (opstellen van lijst) en	
vaste regels (rechten-plichten) bij exposities	34
inschakeling beeldende kunstenaars vormgeving leefmilieu	17
democratische procedure bij opdrachten, aankopen en toe-	
passing %-regeling	17
ateliersituatie	13
invloed Overleg BKZH en plaatselijke bk's op gem. beleid	9
regelmatig bulletins (ook voor ongeorganiseerden)	7
contact tussen beeldende kunstenaars(verenigingen)	7
%-regeling wettelijke grondslag	6
mogelijkheden voor credieten (materiaalkosten e.d.)	6
meer aankopen en opdrachten	6
opvang jonge bk's bij wegvallen BKR	6
bepierking toename aantal beeldende kunstenaars	5
lesbevoegdheid op basis van diploma acad. b.k.	5
verkoopbevordering	5
auteursrechten	3
betere soc. voorzieningen (o.m. pensioen)	3
overig (niet meer dan 1 of 2 maal genoemd)	15

b. Werkplan.

Mede op grond van het bovenstaande staan het Overleg BKZH de volgende activiteiten voor ogen:

- In het onderzoek zijn de gegevens ook per regio uitgerekend. Op deze wijze is voor de organisaties, die zich in de onderscheiden regio's bewegen op het terrein van de beeldende kunsten, de mogelijkheid geschapen een eigen rapport samen te stellen over de situatie van de beeldende kunstenaars uit hun regio.

- Het ligt in het voornemen om informatieve bijeenkomsten met de gemeentelijke overheden uit de betrokken regio's te beleggen met betrekking tot de ontwikkeling van een integraal beleid beeldende kunsten (aankoop- en opdrachtenbeleid, toepassing %-regelingen, Beeldende Kunstenaars Regeling e.d.). Tijdens deze bijeenkomsten zullen ook de gegevens over de ateliersituatie worden verstrekt. Voorlichting zal worden gegeven over de mogelijkheden van de atelierruimten, die in het kader van de prijsvraag van de Dr. H.P. Berlagestichting (zie blz. 32) werden ontworpen. Deze bijeenkomsten zullen mede geschieden op grond van de resultaten van de regionale gegevens uit onderhavig onderzoek alsmede op grond van een op de Zuid-Hollandse situatie toegespitst uittreksel van het rapport "Geldstromen overheid en beeldende kunstenaars, deel I", van de Dr. E. Boekmanstichting.

- De Culturele Raad van Zuid-Holland heeft een documentatie opgezet van alle 1.600 à 1.700 Zuidhollandse beroeps-beeldende kunstenaars. Een dergelijke documentatie is nodig om alle beeldende kunstenaars dezelfde kansen te geven om voor opdrachten, aankopen e.d. in aanmerking te komen. Tot op heden schort aan die gelijkheid van kansen immers nog het een en ander. De documentatie is zodanig opgezet, dat b.v. alle beeldhouwers, grafici, portretschilders, edelsmeden enz. als het ware in een oogopslag uit de documentatie kunnen worden gelicht. Iedere kunstenaar krijgt niet alleen een kaart in het kaartsysteem, maar tevens een hangmap, waarin foto's van werk, catalogi enz. worden opgeborgen. Ook zijn gegevens opgenomen over de wens tot het geven van privélessen, cursuswerk, verstrekken van adviezen e.d. Het is de bedoeling, dat de documentatie niet alleen "passief" aanwezig is, en desgewenst geraadpleegd kan worden. Beoogd wordt vanuit de documentatie een actief beleid te voeren. Het ligt in de bedoeling met behulp van steeds wisselende werkgroepen op grond van het aanwezige materiaal overheden, schoolbesturen, speeltuinverenigingen, woningbouwverenigingen, stedenbouwkundige bureaus, architecten, ziekenhuizen enz. voor te lichten en te activeren. Met nadruk zij opgemerkt dat de documentatie openbaar is. Op de beeldende kunstenaars wordt een beroep gedaan mede te werken aan het up-to-date houden van het aanwezige materiaal.

- Aangezien uit het onderzoek onder de beeldende kunstenaars is gebleken, dat er grote bereidheid bestaat tot het functioneren in het kader van het sociaal-cultureel vormingswerk, wordt bezien welke mogelijkheden op dit terrein kunnen worden ontwikkeld. Wel verdient het aanbeveling de resultaten af te wachten van het onderzoek, dat winter 1973/74 in opdracht van CRM door het Instituut voor Toegepaste Sociologie wordt gehouden naar een aantal experimenten beeldende vorming in het jeugd-, club-, en buurthuiswerk.

- Er is contact gezocht met het Permanent Overleg (binnenkort Federatie) van samenwerkende beroepsverenigingen van adviseurs op het gebied van architectuur (BNA), stedenbouwkunde (BNS), landschapsarchitectuur (BNT), interieurarchitectuur (WBA) en het ingenieursbedrijf (ONRI), teneinde de inschakeling van beeldende kunstenaars op de betrokken terreinen te stimuleren alsmede om in samenwerking met de academies voor beeldende kunsten te onderzoeken of stagemogelijkheden kunnen worden gerealiseerd voor studenten-beeldende kunstenaars, die zich op deze terreinen willen specialiseren. Tevens wordt onderzocht of, en zo ja, welke functie de provinciale diensten, zoals Provinciaal Planologische Dienst en Provinciale Waterstaat kunnen vervullen ten aanzien van de opleiding van studenten aan kunstacademies op onderhavig terrein.

- Het ligt in de bedoeling, dat periodiek bij de Provinciaal Planologische Dienst (P.P.D.) van Zuid-Holland beeldende kunstenaars worden ingeschakeld, zodat deze discipline een bijdrage kan leveren aan de werkzaamheden van deze dienst.

- Aan de inventarisatie van de expositieruimten wordt momenteel gewerkt. Gestreefd wordt naar een losbladige uitgave van alle expositiemogelijkheden in deze provincie, waarin per expositieruimte een overzicht wordt gegeven van de expositievoorwaarden, ruimtelijke mogelijkheden, outillage, financiële aspecten (kosten opening, courtage etc.), bijzondere regelingen (hang- en staangeld, aankoopsubsidieregeling e.d.). Wanneer aldus inzicht kan worden verkregen over o.m. de gehanteerde regelingen (rechten en plichten), zou op grond hiervan kunnen worden getracht te streven naar harmonisatie van deze regels.

- Getracht zal worden, zo mogelijk in overleg met landelijke instellingen op onderhavig terrein, oplossingen te zoeken voor met name die beeldende kunstenaars, die problemen hebben op het gebied van nieuwe technieken en materialen.

IX. SAMENVATTING VAN DE VOORNAAMSTE PUNTEN.

1. Inleiding.

Najaar 1972 werd door het Overleg Beeldende Kunst van de Culturele Raad van Zuid-Holland een inventariserend onderzoek gehouden onder de beeldende kunstenaars in Zuid-Holland. Het doel van het onderzoek was tweeledig:

1. verkrijgen van inzicht in de maatschappelijke positie van de Zuid-hollandse beeldende kunstenaars
 - de financiële positie van de beeldende kunstenaars
 - de wijze waarop beeldende kunstenaars hun creatieve capaciteiten dienstbaar maken.
2. verkrijgen van gegevens, die aanknopingspunten bieden voor beleidsmaatregelen, zoals:
 - inventarisatie van belemmeringen in de beroepsuitoefening door ontbreken van b.v. bepaalde vakkennis, materialen, apparatuur e.d.;
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die bereid zijn mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw, landschapsbouw;
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die bereid zijn mee te werken in het kader van het sociaal-cultureel vormingswerk;
 - inventarisatie van beeldende kunstenaars, die een atelier/atelierwoning zoeken;
 - bieden van gelegenheid aan de Zuidhollandse beeldende kunstenaars om problemen, die aangevat zouden kunnen worden naar voren te brengen;
 - bieden van gelegenheid aan de Zuidhollandse beeldende kunstenaars zich uit te spreken over het voorstel tot nieuwe samenstelling van het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland.

Aan alle beeldende kunstenaars, van wie naam en adres bij de Culturele Raad bekend waren (toen 1.578, nu + 1.700) werd een vragenlijst gezonden. In totaal werden 557 antwoorden ontvangen. Zij, die zichzelf als amateur beeldende kunstenaar beschouwden, werden uit het onderzoek genomen. Over bleven 530 beroeps beeldende kunstenaars. Aangezien

uitkomsten vooral betrekking hebben op de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als vrij beroep uitoefenen, kan van volmaakte representativiteit niet worden gesproken. Dit is echter geenszins problematisch. Immers, het onderzoek is als inventariserend onderzoek opgezet om inzicht te krijgen in knelpunten en wensen. De antwoorden van 530 beeldende kunstenaars leveren voldoende materiaal om concrete probleemvelden te beschrijven en maatregelen ter zake te nemen. Aan gezien de vrije beroeps-beoefenaren de meest kwetsbare groep vormen, kunnen de resultaten van het onderzoek zeer bevredigend worden genoemd.

2. Beoefening beeldende kunsten.

Uit het onderzoek blijkt dat 88 % van de respondenten de beeldende kunst als hoofdberoep beoefent, d.w.z. meer dan de helft van de werktijd aan de beeldende kunsten wijdt. Voor 12 % is de beeldende kunst nevenberoep.

Tweederde van de respondenten (b.k. als hoofdberoep) beoefent de beeldende kunst uitsluitend als vrij beroep (werken voor de vrije markt, BKR, privé-lessen e.d.), 7 % uitsluitend in loondienst (leraar e.d.), terwijl 26 % door middel van beide vormen in zijn levensonderhoud tracht te voorzien. De beoefening van de beeldende kunst in loondienst bestaat voornamelijk uit lesgeven. (70 %).

Van de respondenten zegt ruim 80 % geen nevenberoep uit te oefenen. Ruim 12 % heeft een nevenberoep waarin niet als beeldende kunstenaar wordt gewerkt (huisvrouw, uitzendkracht, technisch tekenaar e.d.). Iets minder dan de helft doet dit uit financiële overwegingen, 14 % geeft als reden "huisvrouw" op, terwijl voor bijna 20 % het contact met mensen een motief vormt.

Van de respondenten die de beeldende kunst als nevenberoep en niet als hoofdberoep uitoefenen, zegt bijna 60 % dat dit uit financiële overwegingen geschiedt.

3. Inkomen als beeldende kunstenaar.

Het is niet zo verwonderlijk, dat de financiële overwegingen aanleiding geven tot het beoefenen van ook een ander beroep: 57 % van de respondenten (met beeldende kunst als hoofdberoep) heeft een netto jaarinkomen uit de beoefening van de beeldende kunst van minder dan f. 10.000,-- per jaar, 38 % heeft als beeldende kunstenaar een inkomen van meer dan f. 10.000,--, 5 % gaf geen antwoord op deze vraag. De "grens" van f. 10.000,-- is getrokken, omdat dit bedrag in de buurt ligt van het wettelijk vastgestelde minimum-loon. Hierbij zij opgemerkt, dat het minimum-loon als grondslag heeft te voorzien in het levensonderhoud, terwijl de beeldende kunstenaar uit zijn inkomen niet alleen in levensonderhoud moet voorzien, maar ook zijn beroepsuitoefening (atelierruimte, aanschaf materialen etc.) moet bekostigen. Ruim 80 % van de gehuwde beeldende kunstenaressen heeft een inkomen van minder dan f. 10.000,--. Ruim 55 % van de gehuwde beeldende kunstenaars verkrijgt meer dan f. 10.000,-- uit de beoefening van de beeldende kunst.

De inkomensverdeling naar leeftijd laat zien dat drie op de vier beeldende kunstenaars tot \pm 30 jaar (geboren na 1940) minder dan f. 10.000,-- per jaar verdient. Van de kunstenaars tussen de \pm 30 en \pm 50 jaar verdient 57 % meer en 41 % minder dan f. 10.000,--. Van de drie kunstenaars boven de 50 jaar verdienen er twee minder dan f. 10.000,-- per jaar.

4. Beeldende kunstenaars en leefmilieu.

Uit het onderzoek blijkt, dat 70 % van de respondenten zich bereid verklaart mede te werken aan de vormgeving aan het leefmilieu en wel door medewerking in het kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw. Bij de kunstenaars jonger dan 50 jaar bedraagt dit

percentage zelfs bijna 79 %. Deze gegevens duiden erop, dat een groot potentieel aanwezig is, dat in beginsel een functie kan vervullen bij de vormgeving aan het leefmilieu. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de onbekendheid van dit aanbod bij overheden e.d. een van de oorzaken is van het feit, dat er nauwelijks vraag is naar de inbreng van beeldende kunstenaars bij de vormgeving aan projecten van stedenbouwkundige en landschappelijke aard.

Het is nuttig op deze plaats drie gegevens met elkaar in verband te brengen. Ten eerste de zojuist gesignaleerde wens van beeldende kunstenaars een functie te vervullen bij stedenbouw, architectuur en landschapsarchitectuur, ten tweede de financieel zwakke positie van de beeldende kunstenaars en ten derde de zeer gebrekkige toepassing van percentage-regelingen op bouwkundige projecten. Een optimale toepassing en instelling van percentage-regelingen kan tot een van de belangrijkste beleidsmiddelen worden gerekend. Immers, het instellen en hanteren van een percentage-regeling houdt een principiële erkenning in van het feit, dat technisch-utilitaire bouwprojecten, ingrepen in het uiterlijk van de woonomgeving of het landschap, geen louter technische aangelegenheden zijn, maar een kunstzinnig complement vereisen. Hiermee krijgt de beeldende kunst weer een primaire functie. Het betekent het maatschappelijk functioneren van beeldende kunst en de beeldende kunstenaars. En het is uiteindelijk de erkenning als zinvolle beroepsbeoefenaren waar het de beeldende kunstenaars om te doen is. Een dergelijke erkenning kan op deze wijze tevens leiden tot een betere financiële positie van de beeldende kunstenaars.

5. Beeldende kunstenaars en het sociaal-cultureel vormingswerk.

De bereidheid de creatieve capaciteit dienstbaar te maken aan de samenleving komt in het onderzoek ook naar voren als antwoord op de vraag of men bereid is beeldende expressie te geven in het kader van het sociaal-cultureel vormingswerk (creatieve centra, club- en buurthuizen, volksuniversiteiten, vormingscentra e.d.). Momenteel is ruim 30 % wel en ruim 60 % niet werkzaam in dergelijke instellingen. Van

degenen die momenteel geen beeldende expressie geven binnen het sociaal-cultureel vormingswerk zegt 66 % hiertoe wel bereid te zijn, n.l. 44 % antwoordt gaarne bereid te zijn, 22 % antwoordt "weet niet", "hangt ervan af". Bovenstaande gegevens betekenen, dat tenminste 224 beeldende kunstenaars als potentiële gegadigden voor bedoelde activiteiten kunnen worden beschouwd, c.q. in contact kunnen worden gebracht met een aantal instellingen uit het sociaal-cultureel vormingswerk, die voor activiteiten op het terrein van de beeldende expressie beeldende kunstenaars zouden kunnen inschakelen. Uit een tezelfdertijd gehouden onderzoek onder de in Zuid-Holland bestaande vormingscentra, club- en buurthuizen e.d. bleek, dat 46 instellingen mogelijkheden zien om het aantal beeldende kunstenaars, dat in het kader van de instelling werkzaam is, uit te breiden. Bemiddeling op dit terrein behoort derhalve tot de mogelijkheden. Hierbij dient evenwel te worden opgemerkt dat kunstenaarsschap op zich is geen voldoende voorwaarde is voor het geven van cursuswerk. Het geven van cursuswerk vereist een bepaalde pedagogisch-didactische bekwaamheid.

6. Ateliersituatie.

Uit het onderzoek blijkt, dat 86 % van de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als hoofdberoep uitoefenen, over een atelier beschikt. 12.5 % bezit geen atelier. Het ligt voor de hand dat zich hieronder velen bevinden die in loondienst lesgeven. Van de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als nevenberoep uitoefenen, beschikt bijna de helft niet over een atelier. Bijna 80 % der beeldende kunstenaars betaalt f. 100,-- of minder per maand. 80 % van degenen, die een atelierwoning hebben, betaalt minder dan f. 250,-- per maand. Alhoewel slechts ruim 13 % mededeelt ontevreden te zijn over zijn atelier, (bijna de helft is wel tevreden, 38 % is betrekkelijk tevreden) betreft ongeveer de helft van het aantal klachten (n.l. 114 van de 232) de geringe oppervlakte van het atelier. Ook kan uit de verkregen gegevens worden afgelezen, dat vele ateliers gevestigd zijn in panden van minder goede kwaliteit (vochtig, geen of slechte verwarming en sanitaire voorzieningen e.d.). Alhoewel de huren in het

algemeen niet hoog zijn en de meeste beeldende kunstenaars over hun ateliersituatie tevreden zijn, verdient het aanbeveling te streven naar een meer adequate werkomgeving. Voorlichting over de verplaatsbare werkruimten voor beeldende kunstenaars, welke werden ontworpen in het kader van een door Dr. H.P. Berlagestichting te Den Haag uitgeschreven prijsvraag, verdient aanbeveling.

In totaal zoekt ongeveer éénderde (n.l. \pm 150) van de respondenten een atelier of atelierwoning. Van de beeldende kunstenaars, die de beeldende kunst als hoofdberoep hebben, zoeken 133 (29 %) werkruimte, van degenen met de beeldende kunst als nevenberoep 21 (32 %). Geconcludeerd kan worden, dat de ateliersituatie een urgent probleem vormt.

7. Belemmeringen in de beroepsuitoefening.

Het onderzoek had onder meer tot doel het verkrijgen van inzicht in de problemen, die zich onder beeldende kunstenaars voordoen bij hun beroepsuitoefening. Zowel de maatschappelijke als financiële positie der beeldende kunstenaars was aanleiding te veronderstellen, dat op onderhavig terrein zinvolle bemiddelingspogingen zouden kunnen worden ondernomen c.q. een coördinerend orgaan tussen beeldende kunstenaars enerzijds en de wereld van industrie en wetenschap anderzijds gewenst is. Uit het onderzoek komt naar voren, dat 42 % van de beeldende kunstenaars met problemen te kampen heeft. De helft van de naar voren gebrachte problemen doen zich voor op het terrein van de nieuwe technieken en materialen, n.l. 111 van de 223 antwoorden. De wens te werken met plastics wordt het meest frequent geuit, n.l. 73 maal. Het werken met audio-visuele media als video e.d. wordt eveneens frequent genoemd (23 maal). De problemen op het gebied van de grafische technieken (33 maal) betreffen voornamelijk het ontbreken van persen. Het feit, dat men niet kan beschikken over bepaalde machines, waarover bepaalde industrieën wel beschikken, levert ook problemen op.

8. Verzekering geneeskundige risico's.

Alhoewel 93 % der beeldende kunstenaars wel op enigerlei wijze verzekerd is tegen geneeskundige risico's, betekent ziekte altijd een financieel risico, omdat men zijn beroep niet kan uitoefenen en derhalve inkomsten zal derven.

9. Lidmaatschap organisaties.

Van de respondenten is ruim éénderde lid van een beroepsvereniging, terwijl de helft lid is van een plaatselijke of regionale vereniging van beeldende kunstenaars. Van de respondenten is ruim één op de vier lid van een bestuur, commissie en/of werkgroep op het gebied van de beeldende kunsten.

10. Wensen en problemen.

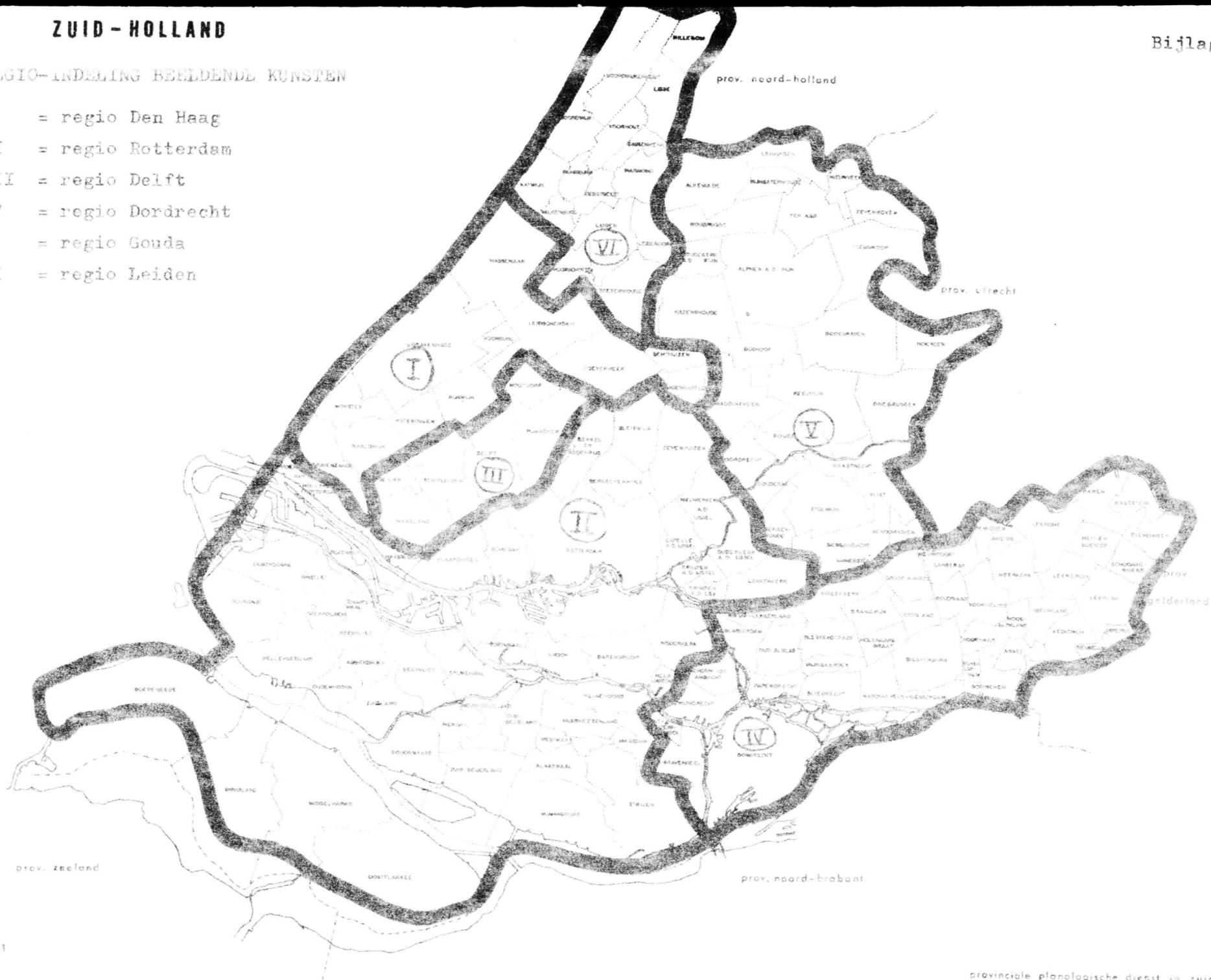
Aan de beeldende kunstenaars werd gevraagd opmerkingen te maken over die zaken, die de beeldende kunsten en de beeldende kunstenaars betreffen, waaraan het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland zijn aandacht zou kunnen geven. Uit de verkregen antwoorden blijkt, dat expositiemogelijkheden grote aandacht verdienen. De suggestie werd gedaan een lijst op te stellen van de expositiemogelijkheden in de provincie. Tevens werd ervoor gepleit te komen tot uniformering in de rechten en plichten bij exposeren. De inschakeling van beeldende kunstenaars bij de vormgeving aan het leefmilieu, waarop hierboven reeds werd ingegaan, werd ook veelvuldig bepleit. De percentage-regelingen (het ontbreken daarvan, de onvolledige toepassing alsmede de vaak als ondemocratisch gevoelde procedures inzake de besteding) krijgen ook een hoge notering. Ruimere ateliermogelijkheden worden eveneens veelvuldig genoemd.

Delft, 5 maart 1974.

WA/JB

REGIO-INDELING BEELDENDE KUNSTEN

- I = regio Den Haag
- II = regio Rotterdam
- III = regio Delft
- IV = regio Dordrecht
- V = regio Gouda
- VI = regio Leiden

Lijst van in Zuid-Holland gevestigde plaatselijke en regionale verenigingen van beeldende kunstenaars (maart 1974).

Regio 's-Gravenhage.

BBK-Gewest 's-Gravenhage
 Bond van Beeldende Kunst
 Arbeiders afd. Den Haag
 Haagse Kunstkring (HKK)
 Pulchri Studio
 Arti et Industriae
 Schilderessenvereniging "Odis"
 Caroluskring
 Haagse Aquarellisten
 Groep Galerie 31
 Kunstenaarsvereniging K'70
 Arti-shock

Secretariaat.

Hofwijckstraat 17^{II}, Den Haag
 Van Loostraat 81, Den Haag
 Denneweg 64, Den Haag
 Lange Voorhout 15, Den Haag
 Abrikozenstraat 194, Den Haag
 Laan van Poot 288, Den Haag
 Keizerstraat 187, Scheveningen
 Waalhofflaan 16, Voorburg
 Agrippinastraat 55, Voorburg
 Kon. Julianaweg 37, Leidschendam
 Tollensstraat 2d, Rijswijk

Regio Rotterdam.

BBK-Gewest Rijnmond
 Rotterdamse Kunstenaars-
 sociëteit "De Eendracht"
 Stichting Werkgroep Beeldende
 Kunst
 Schiedamse Kunstenaarsgemeen-
 schap S 45
 Kunstenaars Kring Hoeksche Waard
 Kulturele Kring Berkel en Roden-
 rijs
 Stichting Open Kunst R'dam (SOK)

Goudserijweg 135, Rotterdam
 Boomgaardhof 50, Rotterdam
 Jonker Fransstraat 37a, Rotterdam
 Buys Ballotsingel 29, Schiedam
 Kerkplein 4, Mijnsheerenland
 Vosmaerstraat 37, Berkel en
 Rodenrijs
 Goudserijweg 135, Rotterdam

Regio Delft.

BK'70

Wijnhaven 24, Delft

Regio Dordrecht.

Pictura

Voorstraat 192, Dordrecht

Regio Gouda.

BBK'69, Gewest Gouda
Kunstcentrum "Burgvliet"

John Raedeckersingel 18a, Reeuwijk
Jeruzalemkapel, Jeruzalemstraat,
Gouda

B.K. groep RUSP

Valeriusplein 24, Alphen a/d Rijn

Regio Leiden.

Ars Aemula Naturae
Voorschotense Kunstkring

Pieterskerkgracht 9, Leiden
Veurseweg 110, Voorschoten

Daarnaast kennen plaatselijke kunststichtingen, culturele raden e.d. veelal een sectie beeldende kunst, waarin beeldende kunstenaars een samenwerkingsvorm vinden.

Culturele Raad Leiden,
Sectie beeldende kunst
Culturele Raad Dordrecht,
Sectie beeldende kunst
Culturele Raad Vlaardingen,
Sectie beeldende kunst
Culturele Gemeenschap Delft,
Sectie beeldende kunst
Culturele Raad Gouda,
Sectie beeldende kunst

Waaggebouw, Aalmarkt, Leiden
Hof 10, Dordrecht
Stadhuis, Vlaardingen
Oude Delft 175, Delft
Markt 31, Gouda

Rotterdamse Kunststichting,
afdeling beeldende kunsten
Kunstzaken, afd. beeldende
kunst

Kruisplein 30, Rotterdam

Burg. de Monchyplein 9, Den Haag

Taak en samenstelling Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland.

a. Taak.

Het Overleg Beeldende Kunst Zuid-Holland heeft een tweeledige functie: enerzijds is het, in het kader van de Culturele Raad van Zuid-Holland belast met de beleidsvoorbereiding op het terrein van de beeldende kunsten op provinciaal niveau c.q. het op verzoek van het dagelijks bestuur van de Culturele Raad van Zuid-Holland ontwerpen van adviezen aan het College van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland; anderzijds is het een platform van overleg en advies ten behoeve van het eigen werkterrein; een ontmoetingspunt, waar vertegenwoordigers van de gespreid in de provincie wonende beeldende kunstenaars beraad kunnen voeren over - gemeenschappelijke - problemen.

b. Samenstelling.

Om ervoor te zorgen, dat het Overleg BKZH van de Culturele Raad een zo goed mogelijke representatie vormt van de gespreid in Zuid-Holland wonende beeldende kunstenaars, werd een voorstel tot regionale samenstelling van het Overleg aan alle beeldende kunstenaars voorgelegd. Begin januari 1974 vond wederom een raadpleging plaats van de beeldende kunstenaars uit de Haagse regio over de verdeling van de drie zetels voor deze regio.

Het Overleg BKZH is op grond van deze raadplegingen van zowel de georganiseerde als ongeorganiseerde beeldende kunstenaars in deze provincie momenteel (maart 1974) als volgt samengesteld:

- drie vertegenwoordigers van de regio 's-Gravenhage, waarvan één aangewezen door de BBK-'s-Gravenhage, één door de Haagse Kunstkring (HKK), afd. beeldende kunsten en één door Pulchri Studio.
- drie vertegenwoordigers van de regio Rotterdam, waarvan tenminste één uit Vlaardingen, aangewezen door de BBK-Rijnmond.

- één vertegenwoordiger van de regio Leiden, aangewezen door de sectie beeldende kunst van de Culturele Raad Leiden.
- één vertegenwoordiger van de regio Dordrecht, aangewezen door de sectie beeldende kunst van de Culturele Raad Dordrecht.
- één vertegenwoordiger van de regio Delft, aangewezen door de Delftse Culturele Gemeenschap, sectie beeldende kunst.
- één vertegenwoordiger van de regio Gouda, aangewezen door de BBK'69-Gewest Gouda.
- één vertegenwoordiger uit de sector architectuur en stedenbouw, en wel het door de BNA (Bond van Nederlandse Architecten) in de C.R.Z.H. aangewezen lid. *)
- één vertegenwoordiger uit de sector van de musea voor moderne kunst, aangewezen door de betrokken musea in Zuid-Holland.
- één vertegenwoordiger uit de sector publieksrelatie beeldende kunst, aangewezen door het Overleg Creativiteitscentra van de Culturele Raad van Zuid-Holland.

Voor de goede orde wordt erop gewezen, dat de leden van het Overleg BKZH vertegenwoordigers van hun regio, resp. sector zijn, en niet van de organisatie die hen heeft aangewezen. De leden fungeren derhalve als contactpersoon ten behoeve van hun regio c.q. sector.

*) Momenteel vindt overleg plaats om deze zetel te splitsen in twee zetels, te weten: één zetel architectuur/interieurarchitectuur en één zetel stedenbouw/landschapsarchitectuur.

B 4a
WALT

bijlag

Stichting Culturele Raad

van Zuid-Holland

heeft dit bij "Walter J. Walter geschiedt

81065

POSTBUS 2869 , OUDE DELFT 169 , TELEFOON 015-141681 , POSTREKENING 264712

Bijlage bij:
J. Walter

BEELDENDE KUNSTENAARS
IN ZUID-HOLLAND

bijlagen

februari 1973.

Inhoud.

Tabel

1. Beeldende kunstenaars naar geslacht.
2. Beeldende kunstenaars naar leeftijd.
3. Beoefening beeldende kunst als hoofd- en nevenberoep.
4. Beeldende kunst als vrij beroep en in loondienst (bk als hoofdberoep)
5. Beoefening beeldende kunst in loondienst naar functie (bk als hoofdberoep)
6. Nevenberoepen, waarin werkzaam als niet-beeldende kunstenaar (bk als hoofdberoep)
7. Overwegingen voor uitoefening van nevenberoep (bk als hoofdberoep)
8. Beoefening beeldende kunst als vrij beroep en in loondienst (bk als nevenberoep)
9. Beoefening beeldende kunst in loondienst naar functie (bk als nevenberoep)
10. Overwegingen beoefening beeldende kunst als nevenberoep.
11. Inkomen als beeldende kunstenaar naar geslacht en burgerlijke staat (regio den Haag) (bk als hoofdberoep)
12. idem voor regio Rotterdam.
13. idem voor regio Delft.
14. idem voor regio Dordrecht.
15. idem voor regio Gouda.
16. idem voor regio Leiden.
17. Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (regio den Haag) (bk als hoofdberoep)
18. idem voor regio Rotterdam.
19. idem voor regio Delft.
20. idem voor regio Dordrecht.
21. idem voor regio Gouda.
22. idem voor regio Leiden.
23. Beeldende kunstenaars, die weleens of bij herhaling een beroep doen op de Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR) (bk als hoofdberoep)
24. Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw (hoofd- en nevenberoep)
25. Gerichtheid van de belangstelling naar stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw (hoofd- en nevenberoep)
26. Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw naar leeftijd (hoofd- en nevenberoep)
27. Ervaring m.b.t. stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw (hoofd- en nevenberoep met bereidheid)

28. Werkzaam binnen sociaal-cultureel vormingswerk (creatieve centra, club- en buurthuizen, volksuniversiteiten, vormingscentra e.d.) (hoofd- en nevenberoep)
29. Momenteel niet werkzaam binnen sociaal-cultureel vormingswerk, maar wel daartoe bereid (hoofd- en nevenberoep)
30. Beschikking over atelier of atelierwoning (bk als hoofdberoep)
31. Beschikking over atelier of atelierwoning (bk als nevenberoep)
32. Beeldende kunstenaars (hoofdberoep resp. nevenberoep), die een atelier of atelierwoning zoeken.
33. Maandelijkse huur atelier.
34. Maandelijkse huur atelierwoning.
35. Oppervlakte atelier in m².
36. Tevredenheid met atelier (hoofd- en nevenberoep)
37. Aard van de klachten m.b.t. het atelier (hoofd- en nevenberoep)
38. Beeldende kunstenaars, die belemmeringen in de beroepsuitoefening ondervinden (hoofd- en nevenberoep)
39. Beeldende kunstenaars verzekerd tegen geneeskundige risico's (hoofd- en nevenberoep)
40. Lidmaatschap beroepsvereniging (hoofd- en nevenberoep)
41. Lidmaatschap van plaatselijke en/of regionale vereniging van beeldende kunstenaars (hoofd- en nevenberoep)
42. Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen, e.d. (hoofd- en nevenberoep)
43. Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen, e.d. naar type organisatie (hoofd- en nevenberoep)

Tabel 1 Beeldende kunstenaars in Zuid-Holland naar geslacht
(Hoofd- en nevenberoep)

regio	man		vrouw		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	130	73.9	46	26.1	176	100
Rotterdam	119	82.6	25	17.4	144	100
Delft	34	79.0	9	21.0	43	100
Dordrecht	58	82.9	12	17.1	70	100
Gouda	29	60.4	19	39.6	48	100
Leiden	40	81.6	9	18.4	49	100
totaal	410	77.3	120	22.7	530	100

Tabel 2 Beeldende kunstenaars in Zuid-Holland naar leeftijd
(Hoofd- en nevenberoep)

regio	geboren voor 1920		1920-1940		1940-en later		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	50	28.4	70	39.8	50	28.4	6	3.4	176	100
Rotterdam	25	17.4	54	37.5	64	44.4	1	0.7	144	100
Delft	7	16.3	11	25.6	25	58.1	-	-	43	100
Dordrecht	4	5.7	20	28.6	44	62.8	2	2.9	70	100
Gouda	6	12.5	21	43.8	20	41.6	1	2.1	48	100
Leiden	6	12.2	20	40.8	21	42.9	2	4.1	49	100
totaal	98	18.5	196	37.0	224	42.3	12	2.2	530	100

Tabel 3

Beoefening beeldende kunst als hoofd- en nevenberoep

regio	hoofdberoep		nevenberoep	
	abs	%	abs	%
Den Haag	153	86.9	23	13.1
Rotterdam	129	89.6	15	10.4
Delft	40	93.0	3	17.0
Dordrecht	59	84.3	11	15.7
Gouda	40	83.3	8	16.7
Leiden	44	89.8	5	10.2
totaal	465	87.7	65	12.3

Tabel 4 Beeldende kunst als vrij beroep en in loondienst
(beeldende kunst als hoofdberoep)

regiö	vrij beroep		in loondienst		geen antwoord		totaal abs
	abs	%	abs	%	abs	%	
Den Haag	153	100	54	35.2	-	-	153
Rotterdam	115	89.1	33	25.5	5	3.8	129
Delft	34	87.1	16	12.9	-	-	40
Dordrecht	54	91.5	26	44.1	-	-	59
Gouda	38	95.0	13	32.5	-	-	40
Leiden	38	86.3	13	29.5	-	-	44
totaal	432	93.0	155	33.3	5	1.1	465

Tabel 5 Beoefening beeldende kunst in loondienst naar functie
(beeldende kunst als hoofdberoep)

regio functie	Den Haag	Rotterdam	Delft	Dordt	Gouda	Leiden	totaal
docent/ cursusleider	36	26	13	23*	11	2	111
ontwerper (grafisch, ceramisch ed)	7	3	2	3	1	4	20
illustrator	-	2	-	1	-	-	3
rondleidingen	-	-	-	-	-	-	-
museum	-	1	1	-	-	-	2
overig	5	1	-	1	1	-	8
geen antwoord	6	-	-	-	-	7	13
totaal	54	33	16	28*	13	13	157*

*) waaronder 2 dubbelstellingen

Tabel 6 Nevenberoepen, waarin werkzaam als niet-beeldende kunstenaar
(beeldende kunst als hoofdberoep)

regio	wel nevenberoep		geen nevenberoep		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	24	15.7	129	84.3	-	-	153	100
Rotterdam	18	14.0	92	71.3	19	14.7	129	100
Delft	4	10.0	32	80.0	4	10.0	40	100
Dordrecht	4	6.8	55	93.2	-	-	59	100
Gouda	4	10.0	36	90.0	-	-	40	100
Leiden	3	6.8	40	90.0	1	2.2	44	100
totaal	57	12.2	384	82.6	24	5.2	465	100

Tabel 7 Overwegingen voor uitoefening van nevenberoep (beeldende kunst als hoofdberoep)

regio	den Haag	Rotter- dam	Delft	Dordt	Gouda	Leiden	totaal	
							abs	%
financiële overw.	9	12	3	-	1	2 *)	27	47,4
huisvrouw	4	-	1	1	1	1	8	14,0
contact met mensen e.d.	4	4	-	-	1	1	10	17,5
belangstelling voor nevenberoep	-	1	-	-	1	-	2	3,5
overig	3	-	-	-	-	-	3	5,3
geen antw.	4	1	-	3	-	-	8	14,0
totaal	24	18	4	4	4	3	57	101,7

*) waaronder 1 dubbeltelling

Tabel 8 Beoefening beeldende kunst als vrij beroep en in loondienst
(beeldende kunst als nevenberoep)

regio	vrij beroep		in loondienst		geen antwoord		totaal
	abs	%	abs	%	abs	%	
Den Haag	15	65.2	6	26.1	2	8.7	23
Rotterdam	15	100	2	13.0	-	-	15
Delft	3	100	1	33.3	-	-	3
Dordrecht	8	72.7	3	27.3	-	-	11
Gouda	8	100	2	25.0	-	-	8
Leiden	3	60.0	1	20.0	1	20.0	5
totaal	52	80.0	15	23.1	3	4.6	65

Tabel 9 Beoefening beeldende kunst in loondienst naar functie
(beeldende kunst als nevenberoep)

regio functie	Den Haag	Rotterdam	Delft	Dordt	Gouda	Leiden	totaal
docent	2	1	-	2	2	-	7
ontwerper	-	-	1	1	-	1	3
illustrator	-	-	-	-	-	-	-
rondl.							
museum	-	-	-	-	-	-	-
overig	-	1	-	-	-	-	1
geen antwoord	4	-	-	-	-	-	4
totaal	6	2	1	3	2	1	15

Tabel 10 Overwegingen beoefening beeldende kunst als nevenberoep.

	den Haag	Rotterdam	Delft	Dordt	Gouda	Leiden	totaal	
							abs	%
financiële overv.	8	13 *)	3 *)	7	5	2	38	58,5
huisvrouw	2	1	1	-	2	3	9	13,8
contact met mensen e.d.	-	1	-	-	1	-	2	3,1
zou niet alleen beeldende kunst willen beoefenen	-	2	1	-	-	-	3	4,6
wil niet in BKR	3	-	-	1	-	-	4	6,1
overig	2	-	-	2	-	-	4	6,1
geen antwoord	8	-	-	1	-	-	9	13,8
totaal	23	15	3	11	8	5	65	106,0

*) waaronder 2 dubbeltellingen

Tabel 11 Inkomen als beeldende kunstenaar naar geslacht en burg. staat (Den Haag)
 (beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd		ongetrouwd				onbekend		totaal					
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	abs	%				
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs	%				
minder dan f. 100.000,-- p.j.	26	17.0	14	9.1	16	10.4	15	9.8	11	7.2	3	20.0	85	55.5
meer dan f. 10.000,-- p.j.	42	27.4	-	-	6	4.0	1	0.6	11	7.2	1	0.6	61	39.8
geen antwoord	1	0.6	-	-	1	0.6	-	-	3	1.9	2	1.3	7	4.7
totaal	69	45.1	14	9.1	23	15.1	16	10.5	25	16.3	6	3.9	153	100

Tabel 12 Inkomen als beeldende kunstenaar naar geslacht en burgerlijke staat (Rotterdam)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd				ongehuwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%		
minder dan f.10.000,-- p.j.	29	22.5	6	4.7	11	8.5	8	6.2	22	17.1	1	0.8	77	59.8
meer dan f.10.000,-- p.j.	29	22.5	1	0.8	-	-	2	1.6	10	7.8	-	-	42	32.5
geen antwoord	5	3.8	-	-	-	-	-	-	5	3.8	-	-	10	7.7
totaal	63	48.8	7	5.5	11	8.5	10	7.8	37	28.7	1	0.8	129	100

Tabel 13 Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar geslacht en burg. staat (Delft)
 (beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht	gehuwd				ongehuwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
inkomen	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
minder dan f.10.000,-- p.j.	5	12.5	2	5	5	12.5	2	5.0	7	17.5	1	2.5	22	55.0
meer dan f.10.000,-- p.j.	11	27.5	-	-	3	7.5	1	2.5	-	-	-	-	15	37.5
geen antwoord	1	2.5	-	-	-	-	-	-	2	5.0	-	-	3	7.5
totaal	17	42.5	2	5.0	8	20.0	3	7.5	9	22.5	1	2.5	40	100

Tabel 14 Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar geslacht en burg. staat (Dordrecht)
 (beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd				ongehuwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%		
minder dan f.10.000,-- p.j.	13	22.0	2	3.4	11	18.7	2	3.4	2	3.4	1	1.7	31	52.6
meer dan f.10.000,-- p.j.	14	23.7	3	5.1	2	3.4	-	-	6	10.1	-	-	25	42.3
geen antwoord	1	1.7	1	1.7	-	-	-	-	1	1.7	-	-	3	5.1
totaal	28	47.4	6	10.2	13	22.1	2	3.4	9	15.2	1	1.7	59	100

Tabel 15 Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar geslacht en burg. staat (Gouda)
 (beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd				ongehuwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%		
minder dan f.10.000,-- p.j.	7	17.5	8	20.0	1	2.5	4	10.0	2	5.0	-	-	22	55.0
meer dan f.10.000,-- p.j.	14	35.0	2	5.0	-	-	1	2.5	1	2.5	-	-	18	45.0
geen antwoord	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
totaal	21	52.5	10	25.0	1	2.5	5	12.5	3	7.5	-	-	40	100

Tabel 16 inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar geslacht en burg. staat (Leiden)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

burg. staat geslacht inkomen	gehuwd				ongehuwd				onbekend				totaal	
	man		vrouw		man		vrouw		man		vrouw		abs	%
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%		
minder dan f.10.000,-- p.j.	8	18.1	2	4.6	8	18.1	1	2.3	6	13.6	-	-	25	56.8
meer dan f.10.000,-- p.j.	10	22.7	-	-	1	2.3	1	2.3	4	9.1	-	-	16	36.3
geen antwoord	-	-	-	-	1	2.3	-	-	1	2.3	1	2.3	3	6.9
totaal	18	40.8	2	4.6	10	22.7	2	4.6	11	25.0	1	2.3	44	100

Tabel 17

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (den Haag)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen leeftijd	minder dan f.10.000,-- p.j.		meer dan f.10.000,-- p.j.		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	28	18,3	14	9,2	-	-	42	27,5
1920-1940	32	20,9	34	22,2	-	-	66	43,1
1940 en later	28	18,3	11	7,2	-	-	39	25,5
geen antwoord	-	-	-	-	6	3,9	6	3,9
totaal	88	57,5	59	38,6	6	3,9	153	100

Tabel 18

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (Rotterdam)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen \ leeftijd	minder dan f. 10.000,--		meer dan f. 10.000,--		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	16	12,4	4	3,1	4	3,1	24	18,6
tussen 1920-1940	18	13,9	26	20,1	2	1,5	46	35,6
1940 en later	42	32,5	12	9,3	4	3,1	58	45,0
geen antwoord	1	1,0	-	-	-	-	1	0,8
totaal	77	59,8	42	32,5	10	7,7	129	100

Tabel 19

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (Delft)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen leeftijd	minder dan f.10.000,--		meer dan f.10.000,--		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	1	2,5	5	12,5	1	2,5	7	17,5
1920-1940	5	12,5	5	12,5	-	-	10	25,0
1940 en later	16	40,0	5	12,5	2	5,0	23	57,5
geen antwoord	-	-	-	-	-	-	-	-
totaal	22	55,0	15	37,5	3	7,5	40	100,0

Tabel 20

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (Dordrecht)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen leeftijd	minder dan f.10.000,--		meer dan f.10.000,--		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	2	3,4	-	-	-	-	2	3,4
1920-1940	5	8,5	13	22,0	-	-	18	30,5
1940 en later	24	40,7	12	20,3	2	3,4	38	64,4
geen antwoord	-	-	-	-	1	1,7	1	1,7
totaal	31	52,6	25	42,3	3	5,1	59	100,0

Tabel 21

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (Gouda)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen leeftijd	minder dan f. 10.000,--		meer dan f. 10.000,--		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	3	7,5	3	7,5	-	-	6	15,0
1920-1940	5	12,5	11	27,5	-	-	16	40,0
1940 en later	13	32,5	4	10,0	-	-	17	42,5
geen antwoord	1	2,5	-	-	-	-	1	2,5
totaal	22	55,0	18	45,0	-	-	40	100,0

Tabel 22

Inkomen als beroeps beeldende kunstenaar naar leeftijd (Leiden)
(beeldende kunst als hoofdberoep)

inkomen leeftijd	minder dan f.10.000,--		meer dan f.10.000,--		geen antwoord		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
geboren vóór 1920	4	9,1	2	4,5	-	-	6	13,6
1920-1940	6	13,6	11	25,0	-	-	17	38,6
na 1940	15	34,1	3	6,8	1	2,3	19	43,2
geen antwoord	-	-	-	-	2	4,6	2	4,6
totaal	25	56,8	16	36,3	3	6,9	44	100,0

Tabel 23 Beeldende kunstenaars die weleens of bij herhaling een beroep doen op de BKR.
(beeldende kunst als hoofdberoep)

regio	geschat aantal beeldende kunstenaars	geschat aan- tal b.k.'s met b.k. als hoofdberoep	aantal b.k.'s in BKR 31/1/72	% b.k.'s in BKR per 31/1/72	aantal b.k.'s in BKR volgens onderzoek	% b.k.'s in BKR in onderzoek
den Haag	+ 670	+ 590	130	+ 22,0	55	35,9
Rotterdam	+ 480	+ 420	161	+ 38,3	51	40,0
Delft	+ 90	+ 80	9	+ 11,2	10	23,0
Dordrecht	+ 200	+ 175	11	+ 6,3	8	13,5
Gouda	+ 80	+ 70	3	+ 4,2	7	17,5
Leiden	+ 130	+ 115	11	+ 9,6	13	29,6
totaal	+1650	+1450	325	+ 22,4	144	30,9

Tabel 24

Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw.
(hoofd- en nevenberoep)

regio	bereidheid		geen bereidheid/ belangstelling		totaal
	abs.	%	abs.	%	
den Haag	121	68,7	55	31,3	176
Rotterdam	107	74,3	37	25,7	144
Delft	30	69,8	13	30,2	43
Dordrecht	50	71,5	20	28,5	70
Gouda	33	68,8	15	31,2	48
Leiden	34	69,4	15	30,6	49
totaal	375	70,8	155	29,2	530

Tabel 25

Gerichtheid van de belangstelling naar stedenbouw, woningbouw, landschapsbouw.
(hoofd- en nevenberoep)

regio	stedenbouw		woningbouw		landschapsbouw		overig (fontein en e.d.)		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
den Haag	80	66,1	73	60,3	86	71,0	6	4,9	121	100
Rotterdam	71	66,3	72	67,2	86	80,3	2	1,8	107	100
Delft	18	60,0	18	60,0	23	76,6	-	-	30	100
Dordrecht	32	64,0	29	58,0	40	80,0	2	4,0	50	100
Gouda	23	69,6	18	54,5	25	75,7	-	-	33	100
Leiden	21	61,7	21	61,7	24	70,5	2	5,8	34	100
totaal	245	65,3	231	61,6	284	75,7	12	3,2	375	100

Tabel 26 Bereidheid mee te werken in kader van stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw naar leeftijd. (hoofd- en nevenberoep)

leeftijd regio	wel bereid					niet bereid				
	geboren: voor 1920	1920- 1940	na 1940	geen antw.	totaal	geboren: voor 1920	1920- 1940	na 1940	geen antw.	totaal
den Haag	20	58	39	4	121	30	12	11	2	55
Rotterdam	10	44	53	-	107	15	10	11	1	37
Delft	2	10	18	-	30	5	1	7	-	13
Dordrecht	-	15	34	1	50	4	5	10	1	20
Gouda	4	17	12	-	33	2	4	8	1	15
Leiden	3	10	20	1	34	3	10	1	1	15
totaal	39	154	176	6	375	59	42	48	6	155

Tabel 27 Ervaring m.b.t. stedenbouw, woningbouw en landschapsbouw
(hoofd- en nevenberoep met bereidheid)

regio	wel ervaring		geen ervaring		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%
den Haag	40	33,0	81	67,0	121	100
Rotterdam	36	33,6	71	66,4	107	100
Delft	12	40,0	18	60,0	30	100
Dordrecht	25	50,0	25	50,0	50	100
Gouda	8	24,2	25	75,8	33	100
Leiden	14	41,1	20	58,9	34	100
Totaal	135	36,0	240	64,0	375	100

Tabel 28 Werkzaam binnen sociaal-cultureel vormingswerk (creatieve centra, club- en buurthuizen, volksuniversiteiten, vormingscentra e.d.)
(hoofd- en nevenberoep)

regio	werkzaam		niet werkzaam		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	59	33,5	111	63,0	6	3,5	176	100
Rotterdam	38	26,3	102	71,0	4	2,7	144	100
Delft	10	23,2	28	65,1	5	11,7	43	100
Dordrecht	28	40,0	37	52,9	5	7,1	70	100
Gouda	20	41,6	27	56,2	1	2,2	48	100
Leiden	17	34,7	32	65,3	-	-	49	100
totaal	172	32,4	337	63,6	21	4,0	530	100

Tabel 29 Momenteel niet werkzaam binnen sociaal-cultureel vormingswerk, maar wel daartoe bereid
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel bereid		niet bereid		weet niet, misschien		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	41	37,0	45	40,5	25	22,5	111	100
Rotterdam	49	48,0	30	29,4	23	22,6	102	100
Delft	12	42,8	7	25,0	9	32,2	28	100
Dordrecht	22	59,5	9	24,3	6	16,2	37	100
Gouda	12	44,4	11	40,7	4	14,9	27	100
Leiden	13	40,6	11	34,4	8	25,0	32	100
totaal	149	44,2	113	33,5	75	22,3	337	100

Tabel 30 Beschikking over atelier of atelierwoning.
(beeldende kunst als hoofdberoep)

regio	atelier		atelier- woning		geen van beide		geen ant- woord		totaal
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
den Haag	58	37,9	68	44,5	25	16,3	2	1,3	153
Rotterdam	67	52,0	47	36,5	13	9,5	2	2,0	129
Delft	19	48,7	18	46,1	1	2,6	1	2,6	40
Dordrecht	21	35,6	33	55,9	5	8,5	-	-	59
Gouda	14	35,0	18	45,0	7	17,5	1	2,5	40
Leiden	20	45,4	17	38,6	7	16,0	1	2,2	44
totaal	199	42,8	201	43,2	58	12,5	6	1,3	465

Tabel 31 Beschikking over een atelier of atelierwoning.
(beeldende kunst als nevenberoep)

regio	atelier		atelier- woning		geen van beide		geen ant- woord		totaal
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
den Haag	7	30,4	5	21,8	8	34,8	3	13,0	23
Rotterdam	1	6,7	3	20,0	10	66,7	1	6,7	15
Delft	-	-	-	-	2	66,7	1	33,3	3
Dordrecht	2	18,2	2	18,2	6	54,5	1	9,1	11
Gouda	4	50,0	2	25,0	2	25,0	-	-	8
Leiden	1	20,0	-	-	3	60,0	1	20,0	5
totaal	15	23,0	12	18,5	31	47,7	7	10,8	65

Tabel 32 Beeldende kunstenaars (hoofdberoep, resp. nevenberoep), die een atelier of atelierwoning zoeken.

regio	hoofdberoep			nevenberoep			totaal	
	zoekt atelier	zoekt atelierwoning	zoekt atelier of atelierwoning	zoekt atelier	zoekt atelierwoning	zoekt atelier of atelierwoning	abs.	%
den Haag	9	15	14	2	3	2	45	25,6
Rotterdam	14	23	5	4	1	-	47	32,6
Delft	1	7	-	1	-	-	9	20,9
Dordrecht	6	8	5	1	4	2	26	37,1
Gouda	5	2	-	1	-	-	8	16,7
Leiden	5	8	6	-	-	-	19	38,8
totaal	40	63	30	9	8	4	154	29,0

Tabel 33

Maandelijkse huur atelier.

regio huurprijs	den Haag		Rotterdam		Delft		Dordrecht		Gouda		Leiden		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
f. 50,- en minder	14	26,9	35	55,6	1	7,2	9	53,0	5	83,3	6	42,8	70	42,2
f. 51,- t/m f. 100,-	23	44,2	22	34,9	7	50,0	4	23,5	-	-	4	28,6	60	36,1
f. 101,- t/m f. 150,-	10	19,2	5	7,9	6	42,8	4	23,5	1	16,7	2	14,3	28	16,9
f. 151,- en meer	5	9,6	1	1,6	-	-	-	-	-	-	2	14,3	8	4,8
totaal	52	100	63	100	14	100	17	100	6	100	14	100	166	100

Tabel 34 Maandelijksse huur atelierwoning.

	den Haag		Rotterdam		Delft		Dordt		Gouda		Leiden		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
f.100,- en minder	7	15,6	6	20,0	2	18,2	8	42,1	6	60	5	50	34	27,2
f.101,- t/m f.200,-	19	42,2	10	33,3	5	45,4	5	26,3	2	20	3	30	44	35,2
f.201,- t/m f.250,-	8	17,8	8	26,7	2	18,2	1	5,3	2	20	-	-	21	16,8
f.251,- en meer	11	24,4	6	20,0	2	18,2	5	26,3	-	-	2	20	26	20,8
totaal	45	100	30	100	11	100	19	100	10	100	10	100	125	100

Tabel 35 Oppervlakte atelier in m².

oppervlakte	den Haag		Rotterdam		Delft		Dordrecht		Gouda		Leiden		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
15 m ² en kleiner	24	21,0	22	19,0	7	19,0	10	18,0	6	17,6	5	13,9	74	18,8
16 m ² t/m 25 m ²	45	39,5	26	22,4	4	10,8	10	18,0	7	20,6	12	33,3	104	26,4
26 m ² t/m 50 m ²	45	39,5	43	37,1	15	40,5	24	42,1	11	32,4	13	36,1	151	38,3
51 m ² en meer	-	-	25	21,5	11	29,7	13	22,8	10	29,4	6	16,7	65	16,5
totaal	114	100	116	100	37	100	57	100	34	100	36	100	394	100

Tabel 36 Tevredenheid met atelier
(hoofd- en nevenberoep)

regio	tevreden		betrekkelijk tevreden		ontevreden		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	60	43,5	57	41,3	21	15,2	138	100
Rotterdam	52	44,1	47	39,8	19	16,1	118	100
Delft	22	59,5	12	32,4	3	8,1	37	100
Dordrecht	32	55,2	22	37,9	4	6,9	58	100
Gouda	22	57,9	13	34,2	3	7,9	38	100
Leiden	16	42,1	14	36,8	8	21,1	38	100
totaal	204	47,8	165	38,6	58	13,6	427	100

Tabel 37 Aard van de klachten m.b.t. het atelier
(hoofd- en nevenberoep)

	Den Haag	Rotterdam	Delft	Dordt	Gouda	Leiden	totaal	
							abs	%
te klein	41	31	9	10	11	12	114	49,1
te donker	-	10	2	5	1	5	23	9,9
vochtig	4	2	-	6	-	4	16	6,9
lawaai	3	7	-	1	1	4	16	6,9
te koud	1	4	-	4	2	-	11	4,7
te laag	5	2	-	3	-	-	10	4,3
te duur	6	-	2	-	-	-	8	3,4
geen of slecht sanitair en/of waterleiding	-	2	-	4	1	-	7	3,0
te ver	2	4	-	-	-	-	6	2,6
door trap geen grote werken	-	3	-	-	1	-	4	1,7
overig	5	3	-	9	-	-	17	7,3
totaal	67	68	13	42	17	25	232	100

Tabel 38 Beeldende kunstenaars, die belemmeringen in de beroepsuitoefening ondervinden.
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel belemmeringen		geen belemmeringen		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%
den Haag	66	37,5	110	62,5	176	100
Rotterdam	67	46,5	77	53,5	144	100
Delft	16	37,2	27	62,8	43	100
Dordrecht	41	23,2	29	76,8	70	100
Gouda	14	21,9	34	78,1	48	100
Leiden	19	38,7	30	61,3	49	100
totaal	223	42,0	307	58,0	530	100

Tabel 39 Beeldende kunstenaars verzekerd tegen geneeskundige risico's
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel verzekerd		niet verzekerd		geen antwoord		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	163	92.6	8	4.5	5	2.9	176	100
Rotterdam	137	95.0	5	3.5	2	1.5	144	100
Delft	40	93.0	2	4.6	1	2.4	43	100
Dordt	63	90.0	4	5.7	3	4.3	70	100
Gouda	44	91.6	2	4.2	2	4.2	48	100
Leiden	45	91.8	3	6.1	1	2.1	49	100
totaal	492	92.8	24	4.5	14	2.7	530	100

Tabel 40

lidmaatschap beroepsvereniging.
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel lid		geen lid		totaal
	abs.	%	abs.	%	
den Haag	63	36,0	113	64,0	176
Rotterdam	52	36,0	92	64,0	144
Delft	10	23,3	33	76,7	43
Dordrecht	25	35,8	45	64,2	70
Gouda	25	52,0	23	48,0	48
Leiden	13	26,5	36	73,5	49
totaal	188	35,5	342	64,5	530

Tabel 41 Lidmaatschap plaatselijk en/of regionale vereniging van beeldende kunstenaars
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel lid		niet lid		totaal
	abs.	%	abs	%	
Den Haag	117	66.5	59	33.5	176
Rotterdam	31	21.5	113	78.5	144
Delft	31	72.0	12	28.0	43
Dordrecht	9	12.9	61	87.1	70
Gouda	33	68.7	15	31.3	48
Leiden	19	38.8	30	61.2	49
totaal	240	45.3	290	54.7	530

Tabel 42 Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen e.d.
(hoofd- en nevenberoep)

regio	wel lid		geen lid		geen antw		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	45	25,6	125	71,0	6	3,4	176	100
Rotterdam	36	25,0	98	68,0	10	7,0	144	100
Delft	14	32,5	28	65,1	1	2,3	43	100
Dordrecht	22	31,4	44	62,9	4	5,7	70	100
Goude	15	31,2	29	60,4	4	8,4	48	100
Leiden	15	30,7	34	69,3	-	-	49	100
totaal	147	27,7	358	67,6	25	4,7	530	100

Tabel 43 Lidmaatschap van besturen, commissies, werkgroepen e.d. naar type organisatie
(hoofd- en nevenberoep)

regio	I organisatie van beeldende kunstenaars		II overheidsorgaan		III part. org. anders dan I		combinatie van I, II en/of III		totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
Den Haag	23	51,1	4	8,9	6	13,3	12	26,7	45	100
Rotterdam	21	58,3	13	36,1	2	5,6	-	-	36	100
Delft	4	28,6	3	21,4	1	7,1	6	42,9	14	100
Dordrecht	5	22,7	10	45,5	4	18,2	3	13,6	22	100
Gouda	6	40,0	2	13,3	2	13,3	5	33,3	15	100
Leiden	8	53,3	5	33,3	1	6,7	1	6,7	15	100
totaal	67	45,6	37	25,2	16	10,9	27	18,3	147	100

ZUID - HOLLAND

REGIO-INDELING BEELDDE KUNSTEN

- I = regio Den Haag
- II = regio Rotterdam
- III = regio Delft
- IV = regio Dordrecht
- V = regio Gouda
- VI = regio Leiden

